

ทั้งบนทั้งบน ทั้งบริการมพุทธโธ ทั้งสั้นทั้งกลัว ทั้งหันหน้าจ้องมองเสือ กลัวมันจะเตะครูปไปกินเสียในขณะนั้น เสือพอมองเห็นคนหันหน้ามาจ้องมองก็ทำเป็นถอยห่างออกไปบ้างเล็กน้อย และทำเสียงครวญครางไม่ลดละ ลักประเดี๋ยวก็เปลี่ยนท่าเข้ามาทางใหม่ และถอยออกไปขยับเข้ามาอยู่ทำนองนั้น ส่วนตาปะขาวเลยจะตายทั้งเป็น ที่ต้องหันรีหันขวางไปตามเสือที่ยักย้ายเปลี่ยนท่าต่างๆ ไปมาอยู่รอบๆ มั่งไม่ลดละ พอคนตั้งท่าจ้องมองหนักเข้าก็ถอยห่างออกไป บางครั้งทำท่าเหมือนจะหนีไปจริงๆ โดยทำเป็นถอยออกไปห่างๆ พอคนเผลอนิดก็ขยับเข้ามาเกือบถึงตัว พุทธโธกับใจปราศจากกันไม่ได้ ต้องท่องจนติดใจยึดไว้เป็นหลักประกันชีวิตอยู่ตลอดเวลา พอพุทธโธห่างบ้างที่ไร เสือเป็นต้องขยับเข้ามาทุกที

เมื่อเห็นท่าไม่ดีก็รีบบริการมพุทธโธและวิงวอนให้พุทธโธช่วยชีวิตไว้ พอพุทธโธสนิทกับใจ เสือก็ถอยห่างออกไปราวกับจะหนีไปจริงๆ แต่นิสัยคนเราชอบบังคับประจำสันดาน ฉะนั้นพอเสือถอยห่างออกไปบ้าง พุทธโธก็เริ่มห่างจากใจ คิดว่าตัวจะไม่ตาย ฝ่ายเสือก็เริ่มขยับเข้ามาและทำท่าจะเตะครูปอยู่ทำนองนั้น แต่ก็ไม่ทำไ่ม เป็นแต่เปลี่ยนทิศทางเข้ามาทางนั้น บ้างทางนี้บ้าง ไม่ลดละความเพียรพยายาม ระหว่างเสือกับตาปะขาวเป็นสงครามกันอยู่ โดยต่างฝ่ายต่างไม่ลดราวาศอกให้แก่กันเลยนั้น เริ่มแต่เวลา ๓ หุ้มจนสว่าง น้ำตาตาปะขาวที่ไหลรินอยู่ตลอดเวลาเพราะความกลัวตายนั้น แต่ขณะแรกถึงสว่างคาตาจนไม่มีอะไรจะไหล พอสว่างเสือก็ค่อยๆ ถอยห่างออกไปๆ ประมาณ ๔ วา แล้วก็ค่อยๆ เดินหลบมากห่างออกไปโดยลำดับจนพ้นสายตา

พอเสือพ้นไปแล้ว ตาปะขาวยังตั้งท่าระวังอยู่ในมุ้งอีกนาน ไม่กล้าออกมา กลัวว่ามันจะแอบซ่อนอยู่แถวบริเวณใกล้เคียงนั้น เวลาคนเผลอตัวออกมาจากมุ้ง มันจะกระโดดออกมาคาบไปกินเสีย จำใจต้องนั่งรอดูเหตุการณ์อยู่ในมุ้งเป็นเวลานาน เห็นมันเงิบหายไปไม่กลับมาอีก จึงรีบออกจากมุ้งแล้ววิ่งถึงที่พักอาจารย์ด้วยตัวสั่นตาลาย พุดไม่เป็นอย่างเป็นคำ จับตันชนปลายไม่ถูก ฝ่ายอาจารย์เห็นอาการแปลกผิดปกติจึงถามดู ก็ได้ความว่า มาขอขมาโทษที่ทำผิดต่ออาจารย์เมื่อบายวานนี้ และเล่าเหตุที่ทำผิด ตลอดเรื่องที่เสือมาเผ่าทั้งคืนแทบเอาชีวิตไว้ไม่รอดถวายท่านทุกประการ

แต่แทนที่ท่านจะดโทษให้ในทันทีทันใด ท่านกลับพุดทำท่าขู่เชิญเพิ่มความเข้าอีกว่า ก็แกชอบสิ่งใดแกก็เจอสิ่งนั้น ชอบดีก็เห็นของดี ชอบชั่วก็เห็นของชั่ว นี่แกชอบเสือแกก็ได้เจอเสือ แล้วจะมาขอขมาโทษกับเราเพื่อประโยชน์อะไร เรายังอดโทษให้แกไม่ได้ อย่างน้อยแกก็ควรจะได้พบของดีที่แกชอบอีกสักคืนหนึ่ง ถ้าไม่ตายเพราะเสือกินก็พอให้ได้ที

ระลึกไปนานๆ บ้าง เสือมันดีกว่าอาจารย์ อาจารย์ก็จะมอบให้เสือเป็นผู้อบรมสั่งสอนต่อไป ว่าอย่างไร จะมอบให้เสือในคืนวันนี้ ถ้ามันสอนไม่ฟังก็จะมอบให้เป็นอาหารของมันไปเสียรู้แล้วรู้รอดไป ชี้แจงสั่งสอน ว่ายังงี้ จะเอาไหม ที่เจอเสือและฟังเทศน์เสือทั้งคืนนั้นเหมาะกับเหตุดีแล้ว

คืนนี้จะให้มันมาสอนอีก ถ้ายังขึ้นเก่งอยู่อีกก็จะมอบให้เป็นเสบียงเดินทางของมันไปเสีย มันคงสบายท้องไปหลายวัน จะเอาอย่างไรดีรีบตอบม่ายามัวชักช้า อาจารย์กับเสือใครจะดีกว่ากัน เอาตอบเดี๋ยวนี้อย่ารอช้าอยู่ เดียวจะบอกให้เสือมารับตัวไปใช้สอยเสียเดี๋ยวนี้อันดีกว่าอาจารย์ใช้เป็นไหนๆ ว่าแล้วก็ทำเป็นเชิงตะโกนเรียกเสือว่า เสือตัวนั้นไปอยู่ที่ไหนเวลานี้ ให้รีบมารับเอาตัวตาปะขาวไปอยู่ด้วยเดี๋ยวนี้อาจารย์มอบตาปะขาวคนนี้ให้เป็นลูกศิษย์ของเสือแล้ว รีบมารับเอาไปเดี๋ยวนี้อย่ารอช้าเลย ตอนนี้อย่าขาวร้องไห้โฮอย่างไม่เป็นท่าและขอร้องอาจารย์ว่ากระผมเจ็บแล้ว ขอท่านอย่าได้เรียกมันมา กระผมจะตายขณะนี้อยู่แล้ว คืนนี้ก็กินกว่าตายไปหนึ่งแล้ว แต่กลับฟื้นคืนมาพอได้สติจึงรีบมาหาอาจารย์ขอความช่วยเหลือ มิหนำยังจะเรียกมันมาอีก กระผมจะไปเอาชีวิตจิตใจมาจากไหนต้านทานกับมัน ขอท่านจงบอกให้มันงดอย่าให้มันมาอีก

ทั้งร้องไห้ ทั้งขอร้องไม่ให้ท่านเรียกเสือมาอีก ทั้งกราบไหว้วิงวอนขอชีวิตชีวาไว้พอมิลมหายใจต่อไป ทั้งยอมเห็นโทษที่ทำผิดแล้วจะสำรวมระวังต่อไป ทั้งปฏิญาณตนด้วยความซื่อตรงต่อหน้าท่านว่าจะไม่ทำอย่างนั้นอีกต่อไป ทั้งร้องขอให้ท่านอโหสิกรรมให้พอเห็นเป็นการอันควรแล้วท่านจึงรับขมาโทษ และอบรมสั่งสอนต่อไป และพูดปลอบโยนต่างๆ ว่า ที่เสือมานั้นมิใช่อะไรอื่นพาให้มา กรรมชั่วของแกเองบันดาลให้มา ถ้าแกยังไม่ยอมเห็นโทษแห่งความชั่วของตัวเอง ก็ต้องเห็นตักในคืนนี้แน่ พอตกมีตเสือตัวนั้นก็จะมาและเอาตัวแกไปพร้อมโดยไม่มีวันกลับมาอีกแล้ว มันจะไม่พูดพล่ามทำเพลงเหมือนคืนที่แล้วนี้เลย

เมื่อเจ็บแล้วต้องจำ เพราะบาปมีบุญมีประจำโลก ใครจะมาลบล้างกรรมทั้งสองอย่างนี้ไม่ได้ ถ้ากรรมอยู่ใต้อำนาจของผู้หนึ่งผู้ใดได้แล้ว ผู้มีอำนาจนั้นจะต้องลบล้างกรรมเหล่านี้ให้สูญไปจากโลกนานแล้ว ไม่สามารถยังเหลือมาถึงพวกเราเลย เท่าที่กรรมดี-ชั่วยังมีอยู่ ก็เพราะกรรมมิได้ขึ้นอยู่กับผู้ใดโดยเฉพาะ แต่ขึ้นอยู่กับผู้ทำกรรมนั้นๆ เท่านั้น นี่ก็แกทำกรรมชั่วไว้เมื่อบ่าวยานนี้ แกก็ต้องเห็นกรรมชั่วของแกเอง ถ้าแกยังไม่ยอมเห็นโทษของตัวเอง ก็แน่ทีเดียวในคืนวันนี้พญากกรรมตัวลายพาดกลอนจะตามมาเอาตัวแกไปดูผลของกรรมให้ประจักษ์กับตัวเอง

พออบรมเสร็จแล้วก็บอกให้เธอกลับไปที่พักตามเดิม แต่ตาปะขาวคนนั้นไม่ยอมไป กลัวว่าเสือตัวนั้นจะแอบมาโดดคาบเอาไปกินเป็นอาหารอีก ท่านต้องขู่ด้วยอุบายให้กลัวอีกครั้งว่า ก็เมื่อคืนนี้ก็ว่ายอมเห็นโทษแห่งความต้อติงของตัวว่าจะไม่ทำอีก แต่พูดยังไม่ขาดคำ ทำไมจึงแสดงความต้อต้านขึ้นมามากเล่า ถ้าอย่างนั้นก็จงต้ออยู่ที่นี้หากจะทนต่อเสือตัวนั้นได้จริงๆ พอพูดจบคำท่านก็เรียกหาเสือตัวนั้นมาอีกว่า เสือตัวเป็นอาจารย์ของตาปะขาว คนนี้ไปไหนเสีย รีบกลับมารับตาปะขาวผู้ต้อต้านนี้ไปอบรมให้หน่อยเถอะ เราเพื่ออบรมจะตายอยู่แล้ว รีบๆ มาเร็วๆ หน่อย พอพูดจบคำ ตาปะขาวร้องไห้ขึ้นอีก พร้อมรับคำว่า กระผมจะรีบไปเดี๋ยวนี้ ขอท่านอย่าให้เสือมาเลย กระผมกลัวมัน คืบนี้แทบปอดหลุดหายอยู่แล้ว แต่ก็รีบไปที่พักของตนโดยไม่คิดถึงความปลอดภัยอีกเลย

เป็นที่น่าประหลาดและอัศจรรย์อย่างยิ่ง นับแต่วันนั้นมาไม่เคยปรากฏว่าเสือตัวนั้นมาลอบๆ มองๆ แอบบริเวณนั้นอีกเลย จนกระทั่งจากที่นั่นไปซึ่งก็เป็นเวลาอีกหลายเดือน ถ้าคิดตามสามัญสำนึกก็น่าจะมีอะไรมาบังตาใจเสือตัวนั้น ให้มาทรมานตาปะขาวผู้เก่งกาจอาจหาญพาลพาโลทำในสิ่งไม่ควรทำ เช่น ยืนปัสสาวะรดกองไฟ แม้แต่คนธรรมดาไม่มีศีลมีธรรมก็ไม่คิดหาญทำได้ คนชนิดนี้ไม่มีอะไรจะเอาให้อยู่ในเงื้อมมือได้ นอกจากเสือโคร่งใหญ่ตัวนั้นพอเป็นคู่ทรมานกันได้ แกล้งได้ยอมจำนนอย่างราบ นับแต่วันนั้นมา ท่านว่า ตาปะขาวก็ไม่เคยแสดงอาการต้อติงอีกเลย นับว่าได้ผลดี เสือทรมานคนเก่งมาก ทำให้เช็ดไปนานเสียด้วย

ตอนนี้ขอแทรกเรื่องพิเศษลงสักนิดพอหอมปากหอมคอ คือผู้เขียนเองก็คิดอยากได้เสือสักตัวมาอยู่แถวใกล้เคียงวัดป่าบ้านดาด เพื่อช่วยภาระบางอย่างให้เบาลงบ้าง เวลาพระเณรเถรหรือท่านผู้ใดก็ตาม ที่ชี้เกี้ยวภาวนาขึ้นมามัวแต่นอน จะได้ช่วยให้ขยันขึ้นบ้าง แม้ไม่มาให้เห็นตัวเสือ แต่เพียงช่วยทางเสียงก็คงพอจะทำให้ตาตั้งหูกางและลุกขึ้นภวานาขึ้นบ้าง ไม่สนุกนอนจนเกินไป แต่ถ้าเสือมาอยู่ที่นี่แล้ว สุนัขบ้านที่มาอาศัยวัดอยู่หลายตัวซึ่งเคยเป็นอาจารย์สอนคนผู้ชี้เกี้ยวปิดประตู และเก็บรักษาสีของไว้รับประทาน จะพากันกลัววิ่งแตกหนีหมด ก็จะขาดกำลังทางหนึ่งไป

ความจริงเราอยากได้ไว้ที่วัดทั้งสองอาจารย์ คือ อาจารย์เสือและอาจารย์หมานั่นแล จะได้ช่วยกันเตือนทั้งความพากเพียร ทั้งการเก็บรักษาสีต่างๆ ไว้ดี ๆ วัดจะสมบูรณ์ทั้งคนขยันทำความเพียร ทั้งคนขยันเก็บรักษาสีของต่างๆ ไว้รับประทานด้วยความปลอดภัย คงดีมากถ้าทำอย่างนี้ พระเณรเถรตลอดบรรดาลูกศิษย์ที่มาจากที่ต่างๆ ซึ่งเป็นนักกลัวเสือ และชี้เกี้ยวเก็บรักษาสีของต่างๆ ก็จะพาลโมโหอาจารย์เข้าให้อีกว่า ไปเอาเสือเอาอะไรมา

ทรمانกันไม่เข้าเรื่อง ก็ะยุ่งกันใหญ่ แต่ความจริงก็น่าจะมีอะไรมาคอยช่วยเหลือบ้าง เฉพาะอาจารย์คนเดียวดูแลไม่ทั่วถึง

โดยมากทางครัวที่คณะลูกศิษย์ฝ่ายผู้หญิงและอุบาสิกามาจากที่ต่างๆ มาพักกัน มักจะเสียเปรียบพวกสุนัขบ้านที่แอบซ่อนอยู่ในวัดเป็นฝูงๆ ขโมยสิ่งของไปกินเสมอ แม้ไม่ใช่เรื่องใหญ่และน่าเสียดาย ก็เป็นความบกพร่องซึ่งไม่อยากให้มี เพราะคำว่าบกพร่องแล้ว อยู่กับอะไรไม่ดีทั้งสิ้น ยิ่งมาอยู่กับคนและไม่สนใจชำระแก้ไขด้วยแล้วยิ่งไม่ดีเลย ที่นำสัตว์นำเลื้อมาลงบ้างต้องขอภัยด้วย เห็นว่าเรื่องเกี่ยวเนื่องกันพอเป็นคติได้บ้างจึงได้นำลง

ขอย้อนพูดเรื่องท่านอาจารย์กับตาปะขาวต่อไปซึ่งยังไม่จบ พอเวลาต่อไปตาปะขาว ตั้งทำกลัวเสืออยู่ตลอดทั้งกลางวันกลางคืน ใจมองเห็นภาพเสือโคร่งใหญ่ตัวนั้นอย่างชัดเจนตลอดเวลา และคิดเรื่องเสือจะมาหาแทบทุกลมหายใจกระทั่งเย็น ไม่มีเวลาสบายใจได้เลย มัวคิดว่าเสือตัวนั้นจะโดดโผนผางมาจับคอไปกินอยู่เรื่อยไป แต่ดื้ออยู่อย่างหนึ่งที่ระลึกเห็นภาพเสือที่ไรก็ระลึกถึงพุทโธที่นั่นไปพร้อมๆ กัน ไม่มีเวลาปลงเปลอ พอเริ่มมืดก็เริ่มเข้าที่นั่งภาวนาพุทโธบ้าง คิดว่าเสือจะมาบ้างสับกันไป ไม่เป็นอันอยู่หลับนอนและภาวนาได้เหมือนแต่ก่อนเลย ภาวนาไปตาคอยจ้องมองเสือไป คิณนั้นเลยสว่างคาตาไม่ได้หลับนอนตลอดรุ่ง เพราะถ้าเปลอหลับไปเพื่อเสือมาในระยะนั้นจะทำอย่างไร ก็เท่ากับนอนคอยทำมันเอาไปกินอย่างง่าย ๆ

พอสว่างก็รีบไปหาอาจารย์ ท่านถามว่า เป็นอย่างไรเสือที่เป็นอาจารย์มาเยี่ยมบ้าง หรือเปล่าคิณนี้ แกเรียนตอบท่านว่าไม่มา ท่านจึงปลอบใจให้มีความอบอุ่นบ้างว่า จะกล้วมันทำอะไร ถ้ากลัวความชั่วของตัวเองเท่ากลัวเสือก็พ้นทุกข์ไปนานแล้ว จงรีบกำจัดความชั่วที่ซ่อนสมอยู่ในใจให้เบาบางและสิ้นไป จะไปสนใจอะไรกับเสือ มันไม่มาทำไมหรอก เชื่อเราเถอะถ้าไม่ทำชั่วอีกเสือก็ไม่มา จงภาวนาให้ใจสบาย เสือจะได้สบายหายห่วงไม่ต้องมาเยี่ยมเยียนอยู่เรื่อย ขาดการหากินของมันไปเปล่าๆ ที่เสือมานั้นมันมาช่วยจุดแก้ไข้จากนรกต่างหากเพราะการทำผิดของแก มิฉะนั้นแกจะตกนรกจริงๆ เสือมิได้มาเพื่อตั้งใจจะกิน ถ้าแกไม่ทำชั่วอีก คอยรักษาตัวดี ๆ ก็แล้วกัน ถ้าแกพยายามและขยันภาวนาแล้ว แกจะเห็นเสือเท่าที่เห็นแล้ว จะไม่เห็นมันต่อไปอีกเลยกระทั่งพวกเราจากที่นี่ไป

นับแต่นั้นก็ไม่เคยเห็นเสือตัวนั้นเดินผ่านกล้ำกรายแถวๆ นั้นอีกเลยดังกล่าแล้ว แม้จะมีเสียงกระหึ่มไปมาบ้างก็เป็นธรรมดาดังที่เคยได้ยินทั่วๆ ไป ไม่เคยมารบกวนให้ลำบากใจ ตาปะขาวก็ขยันภาวนาและสละทฐิมานะทุกอย่าง กลายเป็นคนดีทั้งภายใน

ภายนอกไม่มีที่ต้งติ นับแต่วันเสื่อมาช่วยอบรมให้เพียงคืนเดียว จึงนำประหลาดใจอยู่ไม่ลืมจนบัดนี้ สำหรับท่านเองท่านไม่นึกกลัวเลย แม้ตาปะขาวมาเล่าให้ฟังก็เฉยๆ เสื่อตัวที่มานั้นก็เป็นเสื่อเทพบันดาลต่างหากท่านว่า

ท่านอาจารย์องค์นี้เป็นศิษย์ผู้ใหญ่ของท่านอาจารย์มั่น ท่านชอบอยู่ลำพังองค์เดียวในป่าในเขาลึก อาศัยชาวไร่ชาวนาเป็นที่โคจรบิณฑบาต เวลาท่านพักอยู่เฝ้าผากับตาปะขาวนั้น มีความก้าวหน้าทางจิตใจมากกว่าที่อื่นๆ จึงได้พักอยู่ที่นั่นหลายเดือน จนก้าวเข้าฤดูฝนจึงได้กลับมาฝั่งไทย ท่านว่าขณะเสื่อคำรามตาปะขาวเบาๆ ท่านก็ได้ยินชัดเจนแต่มิได้สนใจ เพราะเคยได้ยินอยู่เสมอจนชินหูเสียแล้ว ต่อเมื่อตาปะขาวมาเล่าให้ฟังด้วยทั้งร้องห่มร้องไห้เพราะความกลัว จึงได้พิจารณาตามเหตุการณ์และเทศาามาเล่าให้ฟังจึงทราบว่าเป็นเทพบันดาลให้เสื่อตัวนั้นทรมานแก่เพื่อหายพยศ ไม่เช่นนั้นแจะเคยตัวและแสดงความตื้อดิ่งไปเรื่อยๆ ทำให้เป็นบาปเพิ่มขึ้น เวลาตายแจะลงนรก จึงได้รับแก้ไขด้วยวิธีที่แจะเช็ดหลาบไม่หาญทำอีกต่อไป

ท่านว่าเป็นความจริงดังเทศาามาเล่าให้ท่านฟัง เพราะนับแต่วันนั้นมานิสัยใจคอความประพฤติทุกด้านของแเปลี่ยนไปหมด จนกลายเป็นคนละคนไปได้ แต่ก่อนแจะมีนิสัยดื้อๆ อยู่บ้าง บางครั้งเป็นลักษณะเหมือนคนไม่เต็มเต็งบ้าง เราก็ไม่ค่อยถือสากับแเปลี่ยนไปตามนิสัยของแเปลี่ยนมา จนวันเสื่อมาดัดสันดานหยาบปราบความตื้อดิ่งของแเปลี่ยนได้ จึงได้ทราบชัดว่า แเปลี่ยนไม่ตื้อดิ่งตัวมาจริงๆ มิใช่คนไม่เต็มเต็ง มิฉะนั้นแม้ถูกเสื่อทรมานแล้วก็ไม่เช็ด นิสัยไม่เต็มเต็งก็คงกลับมาอีก แต่นับแต่วันนั้นมาแล้วไม่มีอะไรที่ไม่ตื้อกลับมาอีกเลย เรียบร้อยดั่งงามตลอดมา

ท่านอาจารย์องค์นี้ท่านมีคุณธรรมสูงมาก นำกราบไหว้บูชา แต่ท่านเสียไปได้ราว ๔-๕ ปีแล้ว เวลาท่านจะจากชั้นธไปก็ทราบว่ไม่ให้ใครวุ่นวายกับท่านมากเป็นกังวลไม่สบาย ท่านขอตายอย่างเจียบแบบกรรมฐานตาย จึงเป็นความตายที่เต็มภูมิของพระปฏิบัติ ไม่เกลื่อนกล่นวุ่นวาย เวลาประชุมเพลิงท่าน ก็ทราบว่าพระผู้ใหญ่ทั้งหลายไม่ค่อยทราบกันเลย เนื่องจากท่านไม่ให้บอกใครให้ยุ่งไปมาก วุ่นเปล่าๆ วุ่นกับคนตาย หมดราคาค่างวดแล้วไม่ค่อยเกิดประโยชน์เหมือนวุ่นกับคนเป็น ท่านพูดอย่างสบายง่ายๆ อย่างนี้เอง ใครจึงไม่กล้าขัดขืนคำท่าน ประการหนึ่งก็เป็นคำท่านสั่งเสียด้วยใจจริงด้วย กลัวเป็นบาปถ้าขืนคำท่าน แม้ว่าท่านยังมีชีวิตอยู่ ผู้เขียนก็เคยได้ไปพักอาศัยอยู่กับท่านในเขาลึกคราวครึ่งเดือนที่ท่านพักอยู่เวลานั้นเป็นป่าเขา อาศัยอยู่กับชาวไร่บิณฑบาตพอเป็นไปวันหนึ่งๆ ทราบว่าท่านจำพรรษาที่นั่นหลายพรรษาเหมือนกัน ที่นั่นผู้เขียนเคยตั้งเวลาดูตอนออกเดินทาง

กลับ จากที่พักท่านออกมาหมู่บ้านกว่าจะพ้นจากปากก็เป็นเวลา ๓ ชั่วโมง ๒๐ นาทีพอดี จนถึงหมู่บ้านก็ร่วม ๔ ชั่วโมง

ชื่อท่านว่า ท่านอาจารย์หล้า ภูมิลำเนาเดิมอยู่เวียงจันทน์ นับแต่อุปสมบทแล้วท่านเลยอยู่ฝั่งไทยตลอดมาจนวันมรณภาพ เพราะทางฝั่งไทยมีหมู่คณะและครูอาจารย์ทางฝ่ายปฏิบัติมาก การบำเพ็ญสมณธรรมท่านมีนิสัยเด็ดเดี่ยวอาจหาญ ชอบอยู่และไปคนเดียว อย่างมากก็มีตาปะขาวไปด้วยเพียงคนเดียว ท่านมีนิสัยชอบรู้อะไรแปลกๆ ได้ดีคือ พวกกายทิพย์ มีเทวดาเป็นต้น พวกนี้ใคร่พรักท่านมาก ท่านว่าท่านพักอยู่ที่ไหนมักมีพวกนี้ไปอารักขาอยู่เสมอ ท่านมีนิสัยมักน้อยสันโดษมากตลอดมา และไม่ชอบออกสังคัมคือหมู่บ้าน ชอบอยู่แต่ป่าแต่เข้ากับพวกชาวไร่ชาวนาเขาเป็นปกติตลอดมา ท่านมีคุณธรรมสูงน่าเคารพบูชามาก คุณธรรมทางสมาธิปัญญาารู้สึกว่าท่านคล่องแคล่วมาก แต่ผู้คนพระเถรส่วนมากไม่ค่อยทราบเรื่องนี้มากนัก เพราะท่านไม่ค่อยแสดงตัว มีเพียงผู้ที่เคยอยู่ใกล้ชิดท่านที่ทราบกันได้ดี

ราว พ.ศ.๒๔๙๓ ที่ผู้เขียนไปอาศัยอยู่กับท่าน ได้มีโอกาสศึกษาเรียนถามธรรมท่าน รู้สึกว่าซาบซึ้งใจมาก ท่านอธิบายปัจจัยการคือวิชาได้ดีละเอียดลออมาก ยากจะมีผู้อธิบายได้อย่างท่าน เพราะปัจจัยการเป็นธรรมละเอียดสุขุมมาก ต้องเป็นผู้ผ่านการปฏิบัติภาคจิตตภาวนามาอย่างชำชอง จึงจะสามารถอธิบายได้โดยละเอียดถูกต้อง เนื่องจากปัจจัยการหรือวิชาเป็นกิเลสประเภทละเอียดมาก ต้องเป็นวิสัยของปัญญาวิปัสสนาชั้นละเอียดเท่าๆ กัน จึงจะสามารถค้นพบและถอดถอนตัวปัจจัยการคือวิชาจริงได้ และอธิบายได้อย่างถูกต้อง ท่านอาจารย์องค์นี้เป็นผู้หนึ่งที่อธิบายวิชาปัจจัยการได้โดยละเอียดสุขุม เกินความสามารถของผู้เขียนจะนำมาอธิบายในที่นี้ได้ จึงขอผ่านไปด้วยความเสียดาย

ท่านอาจารย์องค์นี้ท่านเริ่มฉันคนเดียว และเที่ยวกรรมฐานอยู่ตามป่าตามเขากับท่านพระอาจารย์มั่น ท่านพระอาจารย์เสาร์ มาแต่เริ่มอุปสมบทจนถึงวันมรณภาพ ไม่เคยลดละข้อวัตรปฏิบัติและความเพียรทางใจตลอดมา นับว่าเป็นอาจารย์ที่เหนียวแน่นทางธรรมปฏิบัติที่หายากองค์หนึ่งในสมัยปัจจุบัน ควรเป็นคณิศรอย่างแก่ท่านผู้สนใจปฏิบัติทั้งหลายได้เป็นอย่างดี จึงขอยุติเรื่องท่านไว้เพียงนี้

ก่อนเขียนเรื่องท่านอาจารย์องค์นี้ ได้เขียนเรื่องวิธีการฝึกกรรมฐานใจกับสิ่งที่น่ากลัว มีเสือเป็นต้น ของพระธุดงค์มาเป็นลำดับยังไม่จบ จึงขอดำเนินเรื่องต่อไป

บางท่านไปนั่งภาวนาอยู่ที่ปากเหวลึก ซึ่งถ้าเผื่อตกก็มีหวังแน่ๆ สำหรับท่านผู้นั้น ไม่กลัว จึงต้องทำวิธีนั้นซึ่งเป็นวิธีฝึกวิธีหนึ่ง เพื่อเปลอสติก็ยอมตกลงเหวตายไปเลยเพราะ เวลาทำภาวนาอยู่ ตามธรรมดาจิตบังคับไม่อยู่ ชอบยุ่งกับสิ่งนั้น รุนกับสิ่งนี้ แล้วก่อความ ทุกข์วุ่นวายให้ตัวเองไม่เลิกแล้วสักที ไม่ว่าคนหรือสัตว์ความกลัวตายมีเท่ากัน ดังนั้นเวลา ถูกบังคับให้เข้าตาจนจริงๆ เช่น พาไปนั่งที่ปากเหวลึกๆ จิตต้องทำงานโดยไม่ต้องถูก บังคับขู่เข็ญใดๆ เพราะความตายเป็นสิ่งที่จิตกลัวมากกว่าสิ่งใดๆ มาตั้งแต่เดิม ขณะนั้นแล เป็นเวลาจิตต่อสู้กับความตายด้วยความตั้งใจและระลึกสติไว้กับตัวตลอดเวลา ไม่ยอมส่ง จิตไปอื่น มีสติประคองตัวอยู่ทุกขณะ จิตเมื่อมีสติคุ้มครองด้วยดีไม่เล็ดลอดออกไปสู่ อารมณ์ต่างๆ ที่เป็นข้าศึก ก็ย่อมรวมสงบลงได้ในเวลาไม่นานนัก ท่านที่ทำวิธีนี้ก็ได้รับผล เป็นที่พอใจเช่นกัน

การทำด้วยวิธีมีสิ่งบังคับคือความตายย่อมถือเป็นเรื่องสำคัญ ความเพียรเพื่อรักษา ความเป็นอยู่ไว้ด้วยความมีสติอยู่กับตัว จึงทำให้เกิดผลทางด้านธรรมภายในใจ คือได้เห็น จิตดวงผาดโผน ยอมสงบตัวลงสู่สมาธิอย่างประจักษ์ ไม่ต้องเสียเวลานาน บางท่านนั่ง ภาวนาอยู่ในถ้ำ พอได้ยินเสียงเสือกระหึ่ม สังเกตดูจิตไม่มีความรู้สึกหวาดกลัวใดๆ ทั้งจิต ก็ไม่ยอมลงสู่สมาธิตามต้องการ ท่านต้องหาอุบายขู่จิตโดยวิธีออกไปนั่งภาวนาอยู่หน้าถ้ำ เวลาเสื้อมาที่นั่นจิตจะได้กลัวและรีบรวมสงบลงหาที่ปลอดภัยหายกลัว เสือกทำอะไรไม่ได้ จิตก็รวมลงเป็นสมาธิได้ในขณะนั้น ความรู้สึกของพระรูดงค์โดยมากที่เคยได้กำลังใจใน ขณะที่จิตกำลังกลัว และฝึกทรมานจนลงสู่ความสงบได้แล้ว แน่ใจว่าอันตรายจะทำอะไร ไม่ได้ในขณะนั้น แต่ความจริงจะเป็นอย่างไรนั้นท่านไม่สนใจ คิดแต่เพียงเพื่อกำลังใจเป็น สำคัญในเวลานั้นและเวลาต่อไป แม้จะตายในเวลานั้นท่านก็พร้อมที่จะยอมสละได้ เพราะ ความเชื่อธรรมมากกว่าความกลัวตาย

ดังนั้น ท่านผู้มุ่งต่ออรรถธรรมอย่างแท้จริง จึงชอบแสวงหาสถานที่และวิธีฝึกตน ด้วยอุบายต่างๆ อย่างไม่ลดละ เพราะท่านเห็นผลจากสถานที่และวิธีนั้นๆ ประจักษ์ใจ เสมอมา ราวกับว่าลงทุนน้อยแต่ได้กำไรมาก จึงเป็นที่น่าปลื้มใจและควรทำอยู่เสมอไม่ เกียจคร้านรำคาญใจ ทั้งตัดปัญหาความสงสัยในสิ่งที่ทำว่าจะเกิดผลหรือไม่เสียได้ เพราะ การทำนั้นยังผลให้เห็นอัมภพันตาไปทุกประโยคแห่งความเพียร การออกไปนั่งภาวนาอยู่ หน้าถ้ำก็ดี การไปเที่ยวนั่งภาวนาอยู่ตามหินดานบนเขาก็ดี การเดินเที่ยวกรรมฐานกลางคืน เพื่อพบกับเสือก็ดี การไปนั่งภาวนาอยู่ทางที่เสือเคยผ่านไปมาก็ดี การเดินจงกรมหรือนั่ง ภาวนาแข่งเสียงเสือกระหึ่มอยู่รอบๆ บริเวณที่พักก็ดี สรุปแล้วมีความหมายเพื่อจะช่วยให้

จิตรวมลงสู่ความสงบรวดเร็วกว่าธรรมดาที่ควรเป็น หรือเพื่อเกิดปัญญาในการพิจารณา สัตว์ร้ายเป็นธรรมชาติ เพื่อปล่อยวางอุปาทานความยึดถือความเป็นความตายและความอาลัย อารมณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับจิตใจให้สิ้นไปโดยลำดับนั้นแล มิใช่เพื่อทำลายตัวเองแต่อย่างใด

ท่านผู้หวังพ้นทุกข์ทั้งมวลอย่างถึงใจมีความเกิดตายเป็นต้น โดยมากท่านคิดและทำ กันอย่างนั้นทั้งนั้น แม้พระพุทธเจ้าองค์เอกของโลกทั้งสามก็ทรงบำเพ็ญวิธีสละพระชนม์ชีพ ด้วยการอดพระกระยาหาร ไม่เสวยอะไรเลยได้ ๔๙ วัน ซึ่งเป็นวิธีที่ใกล้เคียงกัน คือเป็นวิธี ที่เด็ดเดี่ยวอาจหาญเพื่อชัยชนะข้าศึกศัตรูภายใน เมื่อทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางจึงทรงงด แล้ว ทรงกลับมาตั้งสัตยาธิษฐานปณิญาพระองค์ว่าจะประทับนั่งเจริญอานาปานสติกรรมฐาน จนได้ตรัสรู้ธรรมตามพระทัยหมาย หากยังไม่ได้ตรัสรู้ธรรมสมพระประสงค์เมื่อไร ก็เป็น อันทรงถวายพระชนม์ชีพกับที่ประทับภาวนานั้น โดยไม่เสด็จไปที่ไหนๆ อีกเลย นี่แสดงว่า ถ้าไม่ได้ตรัสรู้ธรรมจริงๆ ในที่ประทับนั่งเจริญอานาปานสติได้ร่มมหาโพธิ์นั้น ก็ต้องเป็น พระอิริยาบถสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพของพระองค์ในที่แห่งเดียวกันโดยแน่นอน ไม่มีทาง เป็นอื่น

คิดดู ท่านผู้เป็นตัวอย่างอันดีเลิศของโลก ไม่ว่าพระพุทธเจ้าและพระสาวก ตลอด ครูอาจารย์หรือท่านนักปฏิบัติธรรมทั่วๆ ไป ทำสิ่งใดเป็นสิ่งที่สะดุดใจผิดธรรมดาสามัญอยู่ มากและประทับใจไม่มีวันลบเลือน ที่พระอรุณกรรมฐานบำเพ็ญเพียรและฝึกอบรมตน ด้วยวิธีต่างๆ ตามจริตนิสัยและความสามารถของตนแต่ละราย จึงมิได้เป็นการโลดโผน หรือใกล้ต่อความโอ้อวดตัว ว่าเก่งกล้าสามารถยิ่งกว่าครูหรือกว่าใครแต่อย่างใด เพราะ เป็นเจตนาที่บริสุทธิ์เพื่อหวังอรรถธรรม นำตนให้พ้นทุกข์ด้วยวิธีนั้นๆ จึงได้พยายาม ตะเกียกตะกายตามกำลังความสามารถ และยังไม่เท่าผงธุลีที่ฝ่าพระบาทของพระพุทธองค์ ที่หลุดออกในเวลาทรงประกอบความเพียรด้วยความสละตายเลย เพียงเท่านั้นจะสำคัญว่า ตนมีความเพียรเก่งยิ่งกว่าครูได้อย่างไร และจะเข้าใจว่าทำเพื่ออวดโลกได้อย่างไร เมื่อ ความเพียรยังไม่เท่าชี้ผงที่ฝ่าพระบาทของพระพุทธเจ้าเลย

เมื่อคิดถึงปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงดำเนินมา กับปฏิบัติของพวกเราซึ่งคอยแต่จะ ล้มเหลว ทำความเพียรเพียงเล็กน้อยกลัวแต่จะยิ่งกว่าครูคือศาสดา จึงนำอับอายขายหน้า ตัวเองยิ่งกว่าชายอะไร ผู้เขียนยังตัวเก่งที่กลัวแบบนี้ แต่แบบอื่นที่ไม่ดีไม่เป็นท่า ไม่เห็น กลัว มันอย่างนี้แลใจสามัญชนมันชนตะไป ถ้าเป็นสิ่งที่ปราชญ์ท่านดำหนิไม่อยากจะให้ชน แต่สิ่งท่านประสงค์อยากให้ชนแต่กลับหลบหน้าไม่กล้าชน คิดแล้วโมโหตัวเองที่เก่งไม่เข้า เรื่อง กรุณาท่านผู้อ่านอย่าถือเป็นตัวอย่าง จะกลายเป็นคนไม่เข้าเรื่องไปหลายคน

พระธุดงค์ที่ท่านหาอุบายธรรมานตัวด้วยวิธีต่างๆ กันดังที่กล่าวมานี้ เคยเป็นมาแต่เริ่มแรกที่ได้รับการอบรมจากท่านอาจารย์นั้นสมัยท่านยังเป็นหนุ่ม ทำการสั่งสอนเรื่อยมาจนทุกวันนี้มิได้ลดละปล่อยวาง โดยถือเป็นมรดกที่ท่านมอบให้ด้วยความเมตตาสั่งสอนอย่างถึงใจ ต่างท่านจึงได้พยายามประคับประคองมาด้วยความเคารพเชื่อถือว่า เป็นปฏิบัติที่ท่านเคยปฏิบัติและได้ผลเป็นที่พึงใจมาแล้ว ซึ่งได้กลั่นกรองเอาแต่ยอดปฏิบัติอย่างเด็ด ๆ เผ็ด ๆ ร้อน ๆ ออกมาแสดง เพื่อท่านผู้ตั้งใจในธรรมอย่างยิ่งจะได้ยึดเป็นอุบายเครื่องพร่ำสอนและฝึกฝนธรรมานตนต่อไป

สมัยท่านเป็นหนุ่ม ทราบว่าท่านเป็นผู้ปฏิบัติเด็ดเดี่ยวมาก การสั่งสอนก็เผ็ดร้อนมาก พร้อมทั้งปรจิตตวิชาคือรู้วาระจิตของผู้อื่นด้วย แม้แต่ท่านมีอายุมากย่างเข้า ๗๒ ปี ซึ่งเป็นระยะที่ผู้เขียนไปอบรมกับท่าน ยังรู้สึกว่เผ็ดร้อนอยู่เลย ไปอยู่และฟังท่านอบรมที่แรกแทบตั้งตัวไม่ติดเพราะกลัวมาก แต่เคารพเลื่อมใสท่านมาก ยอมจำนนต่อความจริงทุกชั้นที่ท่านแสดงออกทุกระยะ หาที่ค้านไม่ได้ เวลาท่านแสดงธรรมเกี่ยวกับวิธีธรรมานใจนั้น ยิ่งน่ากลัวมาก ทั้งเสียงก็ดังและกังวาน ทั้งมือก็ชี้ด้วยว่า โนน่นะป่า โนน่นะเขา อันเป็นที่เหมาะกับจิตดวงดินร่นกวัดแก่งธรรมานยาก อย่ามัวมัวมัวสุขอยู่กับหมู่กับเพื่อนอย่างนี้ ผู้ปฏิบัติต้องรู้จักนิสัยของตัว รู้วิธีการธรรมานตัว ถ้าไม่รู้นิสัยของตัว แม้ทำความเพียรไปจนถึงวันตายก็ไม่ได้รับผลเท่าที่ควร เวลาใจต้องเด็ดทางความเพียรและธรรมานให้หนักมือ

ใครกลัวเสือให้เข้าไปอยู่ในป่าในเขากับเสือ ใครกลัวผีให้เข้าไปอยู่ในป่าช้ากับผีตายชนิดต่างๆ จนใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับผีแล้วนั้นแล จึงจะเรียกว่าจิตยอมตัวต่อกรรมาน ผู้ที่อยู่ในป่า ถ้าใจยังไม่กล้าต่อเสือเมื่อไร อย่ายอมออกมาจากป่า ผู้ที่กลัวผีถ้าใจยังไม่กล้าต่อผีก็ไม่ยอมออกมาจากป่าช้า จงถือเอาป่าและเขาเป็นเรือนตายสำหรับผู้กลัวเสือ และถือเอาป่าช้าเป็นเรือนตายสำหรับผู้กลัวผี ถ้ายังไม่หายกลัวในสิ่งที่เคยกลัว อย่าออกมาให้ความกลัวมันหัวเราะเย้ยหยัน จะอายุตัวเองไปตลอดวันตาย ไม่มีทางแก้ตัวให้หายได้ ถ้าเห็นแก้ตัวและพระศาสนาด้วยใจจริงแล้ว อย่ายอมให้ความกลัวต่างๆ ขึ้นนอนขับถ่ายอะไรๆ ลงรดหัวใจได้ รับผิดชอบต่อความกลัวมาเหยียบย่ำทำลายด้วยความเพียรที่เต็มไปด้วยความทรหดอดทน

ใครกลัวตาย คนนั้นจะได้แต่ความตายติดตัวไปในภพชาติต่างๆ ไม่มีวันจบสิ้น ใครกลัวเสือ ไปอยู่ที่ไหนก็จะมีแต่ภาพเสือมาหลอกให้กลัวอยู่ตลอดไป ใครกลัวผีก็เช่นกัน ไปอยู่ที่ไหนจะมีแต่ภาพผีลักษณะต่างๆ มาหลอกจนถึงกับอยู่กินหลับนอนไม่ได้ แม้ใบไม้ร่วง

จากกึ่งตกลงมา ก็จะคิดหลอกตัวเองว่าเป็นผีมาหลอกอยู่รำไป เราเป็นคนไม่จริงและซึ่ขลาดหวาดกลัวเสียคนเดียว ไปที่ไหนอยู่ที่ใดก็ต้องพบแต่ความซึ่ขลาดหวาดระแวงด้วยความกลัวที่จิตคิดปรุงขึ้นหลอกตัวเองอยู่นั้นแล ไม่พบของจริงได้เลยแม้แต่น้อย

ใจจะกลัวถึงขนาดไหน ต้องเรียนให้ถึงความกลัวด้วยวิธีทดสอบทรมานกันให้ถึงความจริงของความกลัว กลัวเสียก็เรียนให้รู้ถึงความกลัวเสียด้วยสติปัญญา มีความทรหดอดทนเป็นเครื่องหนุนหลัง จนเกิดความกล้าหาญและโหดเข้าหาเสียได้โดยเสียไม่กล้าทำไมเลย กลัวผีก็เรียนให้รู้เรื่องความกลัวของตัว และรู้เรื่องผีว่าอะไรเป็นผีกันแน่ ถ้าไม่ใช่หัวใจตัวเองเป็นผีคิดหลอกตัวให้กลัวต่างหากเท่านั้น ไม่มีอะไรมาหลอก ผีก็อยู่กับผี เราก็คู่กับเรา ไม่เห็นยุ่งกัน ถ้าพิจารณาโดยตลอดทั่วถึงแล้ว จงอยู่ให้เป็นสุข อย่าหลุกหลิกทางใจ ดูลิจะเป็นสุขไหม

ทำไมนักปฏิบัติจึงไม่รู้จิตหลอกตัวเอง แล้วจะไปรู้ธรรมดาธรรมได้อย่างไรกัน ผมก็เคยปฏิบัติมานานพอสมควรได้ ๔๐-๕๐ ปีมาแล้ว กลัวก็เคยกลัว กล้าก็เคยกล้า รักก็เคยรัก ชังก็เคยชังเกลียดก็เคยเกลียด โกรธก็เคยโกรธ เพราะหัวใจมี มิใช่คนตายพระตาย แต่ก็พยายามทรมานตนเต็มความสามารถไม่ทอดยถตลอดมา สิ่งเหล่านี้ที่เคยมีอำนาจก็ทลายลงด้วยอำนาจความเพียรของผู้กล้าตาย ไม่มีอะไรมาแอบซ่อนอยู่ในใจได้ อยู่ที่ไหนก็สบายหายกังวล ไม่มีอะไรมาก่อกวนให้หลงกลัวหลงกล้า หลงรักหลงชัง หลงเกลียดหลงโกรธ อันเป็นเรื่องไฟกิเลสทั้งกองเผาใจดังที่เคยเป็น ที่กล่าวมานี้ จะเพราะเหตุอะไรถ้าไม่ใช่เพราะการฝึกทรมานใจให้อยู่ได้อำนาจแห่งเหตุผลคืออรรถธรรม

ทุกท่านที่มาอบรม ต้องการอยากอยากให้อกิเลสชนิดต่างๆ หดไปด้วยวิธีใด ถ้าไม่ใช่ด้วยการฝึกทรมานตนด้วยความเพียรดังที่กล่าวมา ทางลื่นกิเลสทั้งหลายมีความกลัวเป็นต้นก็มีทางเดียวเท่านั้น คือต้องฝึกต้องทรมานใจ ดวงกำลังคะนองโลดเต้นแผ่นผยองไปตามอารมณ์ที่ตัวคิดปรุงขึ้นหลอกตัวเองอยู่เวลานี้ พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายท่านพ้นทุกข์ทั้งมวลได้ด้วยการฝึกทรมานใจทางเดียวเท่านั้น ไม่มีทางที่จะพอลืดลอดไปได้ นอกจากทางนี้ทางเดียว ส่วนจะคอยให้ความกลัวความซึ่เกียจอ่อนแอเป็นผู้บุกเบิกทางเพื่อพ้นทุกข์นั้นอย่าพากันหวัง เดียวจะตายเปล่าและเฝ้าพะเปรอะเปื้อนพระศาสนาให้เหม็นไปด้วย อย่าพากันสงสัยไปนานจะเสียเวลาไปเปล่า

ธรรมของพระพุทธเจ้ามิใช่ธรรมลุ่มคล้ำและหลอกลวง ถ้าใครเชื่อตามเหตุผลที่ประทานไว้และปักใจลงปฏิบัติตามแบบเอาชีวิตชีวาเข้าแลก ไม่เป็นห่วงเสียดยว่าธรรมจะพาไปล่มจมปนเปื้อน มีแต่ตั้งหน้าปฏิบัติกำจัดสิ่งที่เคยเป็นข้าศึกทำการกิดขวางใจ มีความกลัว

เป็นต้น ผู้นั้นจะถึงฝั่งแห่งความเกษมในไม่ช้า การฝึกฝนทรมาณตนด้วยธรรมนี้แลคือทางพ้นทุกข์โดยถ่ายเดียวไม่เป็นอื่น จะนับประสาอะไรกับสถานที่ที่พระชีขลาดไปอยู่ และบ่นว่ากลัวๆ กัน ทั้งที่ชาวบ้านแถวนั้นเขาถือเป็นธรรมดาไม่ได้กลัว ส่วนสถานที่บางแห่งที่ผมไปอยู่บำเพ็ญ ชาวบ้านเขากลัวกันทั้งบ้านไม่ยากให้ผมอยู่ที่นั่น กลัวเสือจะมาเอาผมไปกิน

ผมเองไม่เห็นสนใจกับเสือและชาวบ้านที่มาพูดให้ฟังว่าเสียดูเลย ที่ไม่สนใจนั้นมิใช่อวดเก่งไม่กลัวเสือน่ากลัวของโลกเขา ผมก็กลัวเหมือนกัน แต่มิได้กลัวแบบหมอบราบตั้งพระชีขลาดกลัวกัน หากกลัวแบบนักสู้ว่า ที่นี้แลเป็นที่มิภัยรอบด้าน และต้องเป็นสถานที่สำคัญในการบำเพ็ญสำหรับเราด้วย จะเป็นหรือตายเรามอบไว้กับกรรมซึ่งเป็นคติธรรมตาถ้าเสือไม่มีเนื้อจะกินหรือเห็นว่าเนื้อพระหอม มีรสอร่อยกว่าอาหารที่มันเคยกินมาเป็นประจำ มันต้องการก็มอบให้มันไป แต่เราต้องยึดธรรมคือความกล้าหาญความเสียสละเพื่อธรรมไว้ ไม่ยอมปล่อยวางกระทั่งสิ้นลมหายใจ จะสมศักดิ์ศรีของพระกรรมฐานผู้แสวงธรรมด้วยความเชื่อบุญเชื่อกรรมจริงและเทิดเกียรติพระศาสนาไว้ ตัดสินใจปลงไว้กับธรรมทุกอย่าง แล้วก็เร่งความเพียรทางใจไม่มีลดละทอดถอย

ได้ยินเสียงเสือกระหึ่มไปมาแถวบริเวณใกล้เคียงเท่าไร ใจยิ่งประหวัดสัมผัสกับธรรมหนักเข้า ประหนึ่งใจกับธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ยิ่งเวลาเข้าสู่สงครามระหว่างเสือกับธรรมที่เรามุ่งมั่น ก็ยิ่งเห็นความอัจฉริยะของใจของธรรมเกินกว่าจะนำเรื่องเสื้อมาคิดให้เสียเวลา เหมือนเด็กไม่มีความคิดอ่านก็เอามือไปจับไฟเล่นให้ไฟไหม้มือเอา คนที่ชีขลาดหาทางออกไม่ได้ก็นำเรื่องเสือเรื่องผีมาคิด แล้วก็นำความกลัวมาเผาใจตัวเองโดยไม่รู้จักวิธีแก้ไขเช่นเดียวกับเด็กเล่นไฟฉะนั้น

บางครั้งการปฏิบัติทั้งภายในภายนอกมันเกิดขัดข้องตามๆ กันมา ถ้าใจไม่กล้าหาญจริงๆ ต้องล้มละลายแบบไม่เป็นท่า คือทางใจก็ยุ่งและติดปัญหาตัวเองแก้ไม่ตกเมื่อไร กองทุกข์ก็สุ่มกันเข้ามา จนกว่าแก้ตกไปเป็นตอนๆ ความสบายใจจึงเกิดมีขึ้นมาเป็นพักๆ ทางกายก็เกิดเจ็บไข้ได้ทุกข์ซึ่งเป็นเรื่องของใจผู้รับผิดชอบกอบกู้ จะต้องพิจารณาวินิจฉัยและรักษากันไปตามเหตุการณ์ บางสถานที่อากาศทึบมากจนแทบหายใจไม่ออก ก็ต้องกระแทกกระเทือนร่างกายจิตใจ ต้องทนอยู่ไปจนกว่าจะแสวงหาที่อยู่อันเหมาะสมกว่านั้นได้ ก็ต้องทนทุกข์ไปหลายวัน สมัยที่ผมกับท่านอาจารย์เสาร์ออกปฏิบัติที่แรกโน้น ใครจะไปรู้ว่าการกรรมฐานเป็นอย่างไร ความอดอยากกันดารทั้งหลายจึงรวมลงในตัวเราผู้เป็นนักต่อสู้แน่แล ผู้คนเขามีได้สนใจเหมือนทุกวันนี้ พระอยู่กันอย่างไร หลับนอนกันอย่างไร ขบขันกันอย่างไร ใช้สอยอะไรกันบ้าง ไม่มีใครเขาสนใจหรอก

อย่าเข้าใจว่าที่มาเป็นอาจารย์คนอยู่เวลานี้ ได้รับความสะดวกและสมบูรณ์พูนผลมาเป็นลำดับ ความจริงแล้วต้องตะเกียกตะกายปฏิบัติด้วยความทุกข์ยากลำบากแทบเป็นแทบตายเรื่อยมา การฉันทฉันแต่ข้าวเปล่าๆ นั้นแล มากกว่าจะได้ฉันกับพริกกับปลาตังชาวบ้านเขารับประทานกัน ชาวบ้านเขาก็มีไม่ขาดเงิน ในบรรดาอาหารที่เขาเคยรับประทานกัน แต่เขาไม่เข้าใจว่าพระกรรมฐานท่านฉันกันอย่างไร อย่างมากเขาก็เอากล้วยใส่ให้เสียใบสองใบพอเป็นประเพณีของการตักบาตรบ้าง นานวันถึงจะมีห่อพริกห่อเกลือบ้าง บางทีเขาก็ตำพริกใส่ปลาร้าดิบ เมื่อมาถึงที่พักก็ออกดู ทราบแล้วก็นำออกเสีย ฉันไม่ได้ เพราะไม่มีโยมติดตามพอจะใช้สอยเขาไปทำให้สุกได้

โดยมากความเป็นมาของพระกรรมฐานในยุคนี้เป็นมาอย่างนี้แทบทั้งนั้น ไม่ว่าไปอยู่ที่ไหน โนนอยู่นานๆ ไปจนรู้นิสัยของเขาของเราดีแล้ว เขามาถามจึงพอรู้เรื่องกันบ้าง จากนั้นก็ไปเที่ยวบำเพ็ญที่อื่นต่อไปอีกตามอัธยาศัยที่เห็นว่าจะเป็นความสะดวก ตอนไปพักอยู่ใหม่ๆ ก็เอาอีกเช่นที่เคยเป็นมาแล้วนั้นแล ที่พักที่หลบนอนก็ต้องปล่อยตามความจำเป็นดังที่เคยพบมาแล้วในที่นั้นๆ ถ้าเป็นหน้าแล้งก็พอสะดวกบ้าง เที่ยวหาหญ้าแห้งใบไม้แห้งมาปูที่นอนพอซุกหัวลงนอนหลับพักผ่อนได้เป็นพักๆ

บางบ้านผู้คนก็ต้อยบ้าง พอเห็นพระไปพักแถวใกล้บ้านก็พากันออกมาไต่ถามความทุกข์สุขดิบ และถามถึงความประสงค์ว่าจะไปไหนมาไหนกัน มีความประสงค์อะไร จะพักอยู่ที่ไหนนานเท่าไร เราก็ตอบพูดและบอกความประสงค์ให้เขาทราบได้บ้าง เขาก็พร้อมกันมาจัดที่พักให้พอได้บังแดดบังลมบ้าง ทำแคร่ที่พักหลบนอนให้บ้าง ทำทางจงกรมให้บ้างพอเป็นความสะดวกแก่การบำเพ็ญ ไม่ว่าที่ไหน โดยมากถ้าพักอยู่นานๆ ไป เขามาทำที่พักอาศัยและที่อื่นๆ ให้จนเกิดความเชื่อเลื่อมใสจริง ๆ ถึงคราวจะจากไปก็ไม่อยากให้จาก บ่นอาลัยเสียตาย แต่เราก็มีความจำเป็นสำหรับตัวเป็นประจำ จึงต้องเที่ยวบำเพ็ญไปเรื่อย ๆ

เพราะการอยู่ประจำในที่แห่งเดียวก็ไม่ดีนัก ความเพียรไม่ค่อยก้าวหน้าเท่าที่ควร การอยู่บ้างไปบ้างเป็นการปลูกประสาทให้ตื่นตัวอยู่เสมอ นั้น รู้สึกว่าดีสำหรับนิสัยผม ความเพียรก็ก้าวหน้า การไปเที่ยวธุดงค์ในที่ต่างๆ โดยไม่มีจุดหมายป้ายบอกจำกัดสถานที่และเวลาเป็นเครื่องผูกมัดตัวเอง มันเป็นความสะดวกใจสำหรับผม ส่วนผู้อื่นนั้นไม่ทราบได้ แต่ถ้าเพื่อความไม่พะรุพะรังแล้วก็ควรจะเหมือนๆ กันไปเรื่อย อยู่เรื่อยตามสถานที่ที่เห็นว่าเหมาะแก่การบำเพ็ญ ไม่เป็นอารมณ์ห่วงใยกับอะไร มีตัวคนเดียวเป็นความรับผิดชอบ ภาวนาชีวิตลมหายใจอยู่กับตัว การปฏิบัติอยู่กับตัว แม้บรรดผลนิพพานที่จะพึงได้พึงถึงก็อยู่กับข้อปฏิบัติบำเพ็ญของตัวเป็นผู้จะทำให้เกิดให้มีขึ้น

การไปการอยู่การบำเพ็ญเพื่อธรรมดังกล่าว จึ่งขึ้นอยู่กับเราจะแสวงหาให้เหมาะสมกับตัวที่ควรได้ควรถึงธรรมที่มุ่งหวังอยู่ทุกลมหายใจ เมื่อแน่ใจว่าทุกสิ่งขึ้นอยู่กับเราจะทำให้เหมาะสมแล้ว ที่ใดเหมาะสม การบำเพ็ญหรือการฝึกกรรมฐานอย่างไรเหมาะสมกับภาวะของตัว แม้จะไม่อยากไปก็จำต้องไป ไม่อยากอยู่ก็จำต้องอยู่ ไม่อยากบำเพ็ญเพราะเห็นว่าลำบากก็จำต้องบำเพ็ญ ไม่อยากกรรมฐานในเวลาที่เหมาะสมก็จำต้องกรรมฐาน แม้ไม่อยากอดอยากขาดแคลนกันดารด้วยปัจจัยสี่ก็จำต้องอดต้องขาดแคลน เพราะอยากเป็นคนดี อยากรู้ อยากเห็นธรรม และอยากพ้นทุกข์ ถ้าจะเอากิเลสออกหน้าให้มันพาดำเนินก็อย่างที่เราเห็น ๆ กันนั้นแล

เมื่อถึงนี้ก็พูดกันเรื่องความกลัว ไม่อยากอยู่ในที่เปลี่ยวเพราะกลัวเสือเป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องของกิเลสเหนียวรั้งไว้ไม่อยากให้ไปในที่ที่ควรเป็นสถานที่บำเพ็ญ ตามเยี่ยงอย่างอริยประเพณีท่านพาดำเนินและฆ่ากิเลสประเภทเหล่านี้มาแล้ว แต่อยากพาเข้าไปอยู่ในที่ชุมนุมชนคนหนาแน่น เช่น ที่สนุกสนานรื่นเริง โรงละคร ละคร ที่ขับกล่อมบำเรอต่าง ๆ ฯลฯ อะไรเหล่านี้ นี่แล เรื่องกิเลสหน้าหน้า มันตัวจิตใจคนออกจากศีลจากธรรมได้อย่างง่ายดาย และตัวจิตใจพระกรรมฐานให้ออกจากป่าอันเป็นสถานที่บำเพ็ญ หรือไม่ให้เข้าป่าเพราะกลัวเสือ ผีเป็นต้น แล้วตอนเข้าสู่คอก สุโรง...ตามชอบใจของมัน จากนั้นก็เสร็จให้มันไปเลย

ผลที่กิเลสเป็นผู้นำก็เห็นกันประจักษ์ตลอดมา เป็นความประทับใจดังที่กล่าวมา ผมจึงได้พยายามฝืน พยายามบิบบิ้นและฝืนกิเลสตัวที่คอยร้อยหัวใจเราอยู่ทุกเวลาที่ได้โอกาสไปตามสถานที่ที่โลกเขาไม่อยากไป กิเลสไม่ชอบไป ทำสิ่งที่โลกไม่อยากทำ กิเลสไม่อยากทำ และกรรมฐานใจที่โลกรักสงวนกิเลสก็ชอบไม่อยากให้กรรมฐานเรื่อยมา โดยอาศัยการเที่ยวกรรมฐานไปตามสถานที่ต่าง ๆ ตามอริยาคัยที่เห็นว่าอุกฤษฏ์ อำนวยผลเป็นความสงบเย็นใจ และความฉลาดแยกคายพอรู้เค้าโครงของกองทัพใหญ่ และทัพย่อยของกิเลสอันแท้จริง มันตั้งอยู่ที่ไหนกันแน่เรื่อยมา จนสติปัญญาแก่กล้าสามารถทันกับมันและทำหั่นกันแบบใครดีใครอยู่ ใครไม่ดีจงบรรลัย ไม่มีการอ่อนข้อย่อหย่อนต่อกันเลย

ทั้งนี้ส่วนใหญ่ของภาคอุดหนุนความเพียร ก็คือการเที่ยวไปและสถานที่ดังกล่าวแล้วเป็นสำคัญที่จะมองข้ามไม่ได้เลย ผมชมเชยและเทิดทูนเสมอ สำหรับท่านที่พยายามดำเนินดังกล่าวมา เพราะเป็นทางตรงแนวต่อมรรคผลนิพพานอยู่ทุกสมัย แต่ผู้ที่พอจะเข้าป่าบ้าง มีแต่เสือจะมากินเป็นอาหารนั่น น้าเปื้อและสลดสังเวชใจอย่างยิ่ง ทั้งระอาใจในการสอน ไม่อยากสอนให้เสียเวลาและเหนื่อยเปล่า ประหยัดเวลาและกำลังไว้เพื่อสอนผู้สนใจ

และเอาจริงเอาจังบ้าง ธรรมจะได้เป็นประโยชน์แก่โลก สมกับธรรมเป็นธรรมชาติมีคุณค่ามาก

พอมองเห็นผู้เข้ามาเพื่อรับการอบรมที่มีนิสัยอ่อนแอปากเปียก รวากับกระดูกจะหลุดออกจากร่าง ทั้งที่ยังมันคงแข็งแรง มันรู้สึกสลดใจ เหมือนมองเห็นคนป่วยที่มีอาการเพียบเต็มที ไม่มีทางหายด้วยยาขนานใดๆ ฉะนั้น ธรรมในใจที่เคยให้การอบรมมาเป็นเวลานานนับแต่ออกมาสู่หมู่คณะ ก็ไม่ทราบวิ่งหลบซ่อนไปอยู่ที่ไหนหมด ปรากฏแต่ความรู้เฉยๆ ซึ่งทำประโยชน์อะไรไม่ได้ คิดว่าธรรมก็คงกลัวอำนาจความอ่อนแอปากเปียกนั้นเต็มประดาสุดที่จะประคองตัวอยู่ได้ จึงพากันวิ่งหนีหมด คิดหาอะไรมาแสดงไม่มีเลย นั่งอันตูดใจอยู่อย่างนั้นแล พูดอะไรไม่ออก ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ถ้าเป็นหมอก็คงหมดปัญญากับคนไข้รายนั้น นี่ก็หมดปัญญากับโรคอ่อนแอปากเปียกเกินกว่าจะดูโลกระมัง ธรรมจึงหลบซ่อนตัวเสียสิ้น ไม่มีอะไรปรากฏพอได้พูดบ้างเลย

บรรดาท่านที่มาอบรมอยู่ที่นี้ได้พากันคิดบ้างหรือเปล่าว่า โรคชักกลัวเสียกลัวผีก็เป็นโรคชนิดธรรมกลัวเช่นกัน ไม่หาญประจันหน้ากับโรคประเภทนี้ได้ ถ้าต้องการให้ธรรมพอมีทางอยู่ได้ไม่หลบซ่อนวิ่งหายไปหมด ก็ควรพลิกใจเสียใหม่ ใจที่พลิกใหม่นั้นไม่ต้องมากอะไร ก็พอจะเห็นคุณและโทษของตัวที่กำลังซี้ซาลดอยู่เวลานี้ได้บ้าง โดยพลิกว่า พระพุทธเจ้าและสาวกท่านก็ดี ครูอาจารย์ทั้งหลายก็ดี ล้วนเป็นนักต่อสู้มาแล้ว อย่างน้อยก็ต้องต่อสู้กับสิ่งที่เรากำลังกลัวอยู่เวลานี้ ถ้าความกลัวนั้นเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่เมื่อผีนทรมานให้หลุดลอยออกจากใจแล้วผู้นั้นต้องตาย แล้วก็ทำไมไม่เห็นท่านที่ฝึกทรมานความกลัวดังที่มีอยู่ในใจเราเวลานี้ ออกจากใจแล้วตายกันเสียหมดเล่า แต่เราทำไมจึงกลัวเอานักหนา จะไม่เข้าชั้นบักแล้วหรือเวลานี้ และก็ไม่มีใครทราบได้ถ้าไม่ใช่เราทราบเราเองเท่านั้น

ทีนี้จะปฏิบัติจัดการกับตัวเองอย่างไรดี หรือจะฝืนเป็นคนบักแล้วอยู่อย่างนี้ต่อไปละ หรือ หลัฐานพยานก็พอมองเห็นชัดๆ อยู่แล้วว่า พระพุทธเจ้าและพระสาวกตลอดครูอาจารย์ท่านทั้งหลาย เฉพาะอย่างยิ่งองค์ท่านที่กำลังสั่งสอนเราให้ชำระความกลัวอยู่เวลานี้ ท่านมิได้ตายเพราะเสียกินท่านเลย แม้องค์ท่านที่ปรินิพพานไปแล้วก็มีได้เป็นไปเพราะเสียกินท่าน แต่ท่านปรินิพพานเพราะ อนิจจา วต สุขขารว ต่างหาก ส่วนเราทำไมจึงคิดแต่อย่างเดียวว่าเสียจะเป็นผู้เก็บศพให้เท่านั้น รวกับโลกนี้มีเพียงเสียเป็นผู้คอยเก็บศพมนุษย์โดยถ่ายเดียว ทั้งที่ไม่เคยเห็นเสียมาคอยเก็บศพมนุษย์ที่ตายแล้วแม้ตัวเดียว เห็นแต่คนล้วนๆ มาช่วยสงเคราะห์อนุเคราะห์เพื่อนมนุษย์ด้วยกันด้วยวิธีต่างๆ ตลอดการเผาศพเก็บกระดูกมนุษย์ตายแล้ว

เพียงเท่านี้เข้าใจว่า ความกลัวก็จะเริ่มเตรียมขนครอบครีวผิวเมื่อยลุกเต้าเหล้ากอที่ตั้งรากฐานบ้านเรือนอยู่ในหัวใจอย่างมั่นคงมานาน และขยับขยายออกไปด้วยความกลัวตัวสั่นเสียใจ เพราะไม่มีทางต่อสู้กับนักรบที่มีเครื่องมือที่ทันสมัย และชนกันออกไปจนหมดสิ้น ไม่มีอะไรมาก่อนกลวงลามให้เกิดความกลัวอีกต่อไป

การจับกิเลสแต่ละประเภทออกจากใจ ถ้าไม่มีอุบายสติปัญญาเป็นเครื่องมือช่วยปราบปราม เพียงแต่ความโมโหทำท่าชู้ตวาดให้กิเลสกลัว ควรทราบว่กิเลสมีใช้สุนัขตัวโง่พอจะวิ่งหัวหมุนให้ผู้ข่มขู่ดีใจ แต่กิเลสก็คือความฉลาดแหลมคมของฝ่ายต่ำที่เกาะกินอยู่บนหัวใจคน ๆ หนึ่งนั่นเอง ยิ่งข่มขู่โดยไม่มีเครื่องมือคือสติปัญญาให้มันกลัวบ้างแล้ว ก็เท่ากับทำให้มันหัวเราะเยาะและสนุกก่อกิน ๆ จนใจไม่เป็นใจคนต่อไปได้ กลายเป็นใจสัตว์ใจฉ่ำใจยักซ์ไปหมดนั่นแล อย่าเข้าใจว่ามันจะกลัวอำนาจปา ๆ เกื่อน ๆ อย่างนั้น ซึ่งอำนาจนั้นก็ได้อมาจากมันนั่นเองเป็นผู้หยิบยื่นให้และนำมาข่มมัน มันจึงขบขันและหัวเราะเอาทุกขณะที่ข่มขู่ เพราะมันเห็นว่าเราโง่งจนไม่ทราบว่ความข่มขู่ นั่นก็คือตัวกิเลสซึ่งเป็นเรื่องมันดี ๆ นั่นเอง

ถ้าอยากให้มันกลัวและวิ่งหนีต่อหน้าต่อตาละก็ จงดำเนินตามวิธีที่สอนแล้วนั้น คือที่ไหนกลัวยิ่งเข้าไปยิ่งอยู่ยิ่งพิจารณาไม่ลดละความเพียร ตายก็มอบถวายพระธรรมไปเลยไม่ห่วงอาลัยเสียตาย ถ้าอย่างนั้นมันต้องบ้านแตกสาแหรกขาดแน่ ๆ พวกกันวิ่งหนีจนหลงแม่หลงลูกแบบซุลมุนวุ่นวาย ยิ่งกว่าไฟไหม้เมืองหลวงเสียอีก ใครไม่เคยเห็นไฟไหม้เมืองหลวง ลองดัดสันดานกิเลสด้วยวิธีที่กล่าวมาลองดู จะเห็นกิเลสวิ่งหัวซุกหัวซุนหมุนตัวลี้มเป็นลี้มตายออกจากใจ ยิ่งกว่าไฟไหม้บ้านเป็นไหน ๆ ผมเคยทำได้ผลประจักษ์มาแล้ว ใครไม่มาโกหกได้ จึ่งกล้าพูดเต็มปากไม่กระดาถายว่า ใครจะหัวเราะหรือจะเห็นด้วยเลยเรื่องมันเป็นอย่างนี้จริง ๆ

ที่ได้ธรรมมาสอนหมู่คณะบ้างตามกำลังก็ได้จากการทำมาอย่างนี้แทบทั้งนั้น จะให้ผมสอนอย่างอื่นที่ไม่เคยทำและไม่เคยเห็นผลมานั้นผมสอนไม่ได้ จะเป็นการอูตริกันเล่นและทำคนอื่นให้เสีย ผมทำไม่ลง ถ้าอย่างทีสอนมานี้ก็ถึงไหนถึงกัน เพราะเป็นความแน่วแน่ของตัวเองว่าได้เคยทำมาอย่างนี้ และได้เห็นผลมาอย่างนี้จริง ๆ ประจักษ์ใจ ใครอยากเห็นกิเลสหลุดลอยออกจากใจก็ควรพยายามทำตามแบบที่สอนมานี้ ใครอยากเห็นกิเลสซนลูกหลานและทัพสัมภาระต่าง ๆ มาตั้งบ้านเรือนและที่ทำงานตลอดที่ขยับถ่ายต่าง ๆ บนหัวใจแล้ว ก็ดำเนินแบบวิธีหมอบราบหมอบคาบ กิเลสตัวใดกระดิกตัวออกมานิดก็หมอบราบทำ

ความเคารพมัน ผู้นั้นก็จะเป็นเจ้าของแห่งภพชาติ คือความเกิดตายเกิดตายอยู่ประจำวัฏวน ไม่ต้องหนีพ้นมันไปไหนได้ตลอดอนันตกาล

เพราะทางเดินของกิเลสและผู้สั่งสมกิเลสก็คือเรื่องเกิดตายเท่านั้น ซึ่งผิดกับทางเดินของธรรมและผู้สั่งสมธรรม เพื่อตัดกิเลสวิภวญาณออกจากใจไปทุกประโยคแห่งความเพียร เพียรไม่หยุดจรดหน้าสู้แบบกล้าตาย แม้ใจที่เคยอ่อนแอมาก็กล้าแข็งได้ จนกลายเป็นใจวิภวญาณในคนผู้เป็นนักสู้ นั่น เมื่อใจกลายเป็นวิภวญาณแล้ว เรื่องกิเลสชนิดต่างๆ ไม่ต้องกล่าวถึงมันก็ได้หายซากไปหมด นี่พวกเราจะเอาอย่างไรดี จะเป็นนักต่อสู้เพื่อเกิดตาย หรือจะเป็นนักต่อสู้เพื่อรื้อภพหรือชาติที่ฝังเชื้ออยู่ในใจของพวกเราทุกคนให้สิ้นไป รับผิดชอบตัวแต่บัดนี้อย่าเนิ่นนาน อย่าเข้าใจว่าลมหายใจจะยืดยาวเหมือนสายไฟฟ้า แต่ความสั้นยาวของมันเพียงขนาดที่สูบเข้าสูบออกแค่ปอดมาจุมูกนี้เท่านั้น อย่าพากันหลงมัวว่าเป็นของยืดยาวเลย

ที่เขียนผ่านมานี้ เป็นโอวาทที่ท่านอบรมพระปฏิบัติในวาระต่างๆ เวลาท่านแสดงเพื่อปลุกใจให้เกิดความกล้าหาญรื่นเริงในธรรมปฏิบัติ เนื้อธรรมรู้สึกว่าย่ำแย่เกินไปผิดธรรมดา ผู้ไม่เคยได้ยิน แทนที่ใจจะสงบในเวลาฟังเท่าที่ควรจะเป็น แต่กลับกลัวจนตัวสั่นไปก็มี เข้าใจว่าท่านดูต่ำซู่เชียว ความจริงเป็นวิธีการแสดงธรรมที่เหมาะสมแก่กาลสถานที่และบุคคลที่รับฟังในขณะนั้นเท่านั้น มิได้มีความโกรธความโมโหแฝงออกมาด้วยเลย แต่ท่านที่เคยฟังแล้ว ยิ่งได้ยินท่านเร่งเนื้อธรรมและความเข้มข้นมากขึ้นเพียงไร ใจยิ่งเกิดความสงบเย็นมากเพียงนั้น ราวกับท่านช่วยสับช่วยฟันกิเลสภายในให้ขาดเป็นชิ้นเป็นอันออกจากใจให้เห็นประจักษ์ตาประจักษ์ใจในขณะฟัง ด้วยเหตุนี้ พระปฏิบัติจึงสนใจต่อการฟังกับครูอาจารย์ที่ตนเคารพนับถือไม่มีวันอิมพอ ตลอดมาจนทุกวันนี้

การแสดงธรรมภาคต่างๆ แก่ผู้มาอบรมศึกษาตามกาลนั้น คณะกรรมฐานสายท่านอาจารย์มั่นถือเป็นประเพณีสำคัญสืบทอดกันมา ทั้งฝ่ายคณาจารย์และคณะปฏิบัติผู้มาอาศัยมิได้ขาด เพราะการแสดงธรรมภาคปฏิบัติขั้นต่างๆ นับแต่สมาธิอย่างอ่อนถึงสมาธิเต็มภูมิ และปัญญาอย่างอ่อนถึงปัญญาอันละเอียดที่สุด เป็นการแสดงแผนที่การดำเนินทางจิตใจโดยตรง ของคณาจารย์ผู้ถอดออกจากความรู้ความเห็นของตนจากภาคปฏิบัติจริงๆ เพื่อผู้มาอบรมได้ก้าวเดินตาม และทดสอบกับใจของตัวเองว่าผิดแผกแตกต่างกันอย่างไรบ้าง เมื่อยังไม่แน่ใจตอนใดก็เรียนถาม เพื่อท่านจะได้อธิบายเพิ่มเติมและแก้ไขในจุดที่เห็นว่ายังบกพร่อง ไม่ปฏิบัติไปแบบสุมเตาตามความคิดเห็นของตนโดยลำพัง

คณะปฏิบัติโดยมากเรียนธรรมจากอาจารย์โดยตรง นับแต่ชั้นเริ่มต้นฝึกหัดภาวนา ถึงขั้นสูงสุด คอยสดับและทดสอบกับครูอาจารย์อยู่เสมอ ขณะภาวนาเกิดความรู้ความเห็น อย่างไรขึ้นมาบ้างก็มาเล่าถวายท่าน เพื่อท่านจะอธิบายเพิ่มเติมเสริมต่อสติปัญญาให้เป็น ทอดๆ และแก้ไขกันไปเป็นพักๆ ทั้งสมาธิทุกชั้นปัญญาทุกภูมิ เฉพาะสมาธิขั้นต้นก็ยังไม่รู้ สำคัญนัก จะมีอยู่บ้างก็เป็นบางรายที่มีความรู้แปลกๆ เกี่ยวกับสิ่งภายนอก ที่อาจารย์จะ คอยให้อุบายวิธีปฏิบัติต่อสมาธิประเภทนี้เพื่อความถูกต้องต่อไป วิธีปฏิบัติต่อสมาธิของ แต่ละรายก็ยึดหลักการที่เคยปฏิบัติมาแล้ว เช่น ผู้มีความสงบได้ด้วยธรรมมีอานาปานสติ เป็นต้น ก็ยึดธรรมนั้นปฏิบัติต่อไปเป็นลำดับ ไม่ลดละปล่อยวาง ผลปรากฏมีข้อแปลกต่าง อย่างไรบ้างก็มาเล่าถวายอาจารย์ เพื่อท่านจะได้ชี้แจงให้เป็นที่เข้าใจและปฏิบัติต่อไปโดย สม่ำเสมอไม่ผิดพลาด ส่วนปัญญาเป็นสิ่งที่จะต้องทดสอบกันอยู่เสมอระหว่างผู้ปฏิบัติกับ อาจารย์ เพราะเป็นเรื่องสลับซับซ้อนอยู่มากเป็นพิเศษ แต่จะอธิบายข้างหน้าเมื่อถึงวาระ

พระธุดงค์สายท่านอาจารย์มั่น ท่านถืออาจารย์และเคารพอาจารย์มากเป็นชีวิต จิตใจจริง ๆ เพราะเรียนธรรมจากใจอาจารย์มาเป็นธรรมของตน หรือจะเรียกว่าถอด จากใจหนึ่งไปสู่อีกใจหนึ่งก็ไม่น่าจะมีผิด เพราะเรื่องเป็นอย่างนั้น เมื่อพระปฏิบัติมาอยู่ รวมในสำนักอาจารย์เดียวกัน ต้องมีการประชุมอบรมและปรึกษาหารือกันเสมอ ผู้มีปัญหา จำเพาะตน ก็เรียนศึกษาอาจารย์ตามจุดที่สงสัยในโอกาสอันควร เมื่อท่านชี้แจงให้ฟังเป็นที่ เข้าใจแล้วก็นำไปปฏิบัติ พยายามทำความเข้าใจความเห็นและการปฏิบัติให้เป็นไปตามแนวทาง ที่ท่านแนะนำแล้ว ถ้ามีข้อข้องใจในวาระต่อไปก็เรียนศึกษาท่านอีก นักปฏิบัติรูปอื่นก็ ปฏิบัติโดยทำนองเดียวกันในเวลาเกิดข้อข้องใจขึ้นมา ไม่ให้เก็บความสงสัยนั้นๆ หมักหมมเอาไว้ ซึ่งเป็นการชักช้าต่อทางดำเนิน หรืออาจเป็นภัยแก่ตนเองได้ เพราะเป็น ทางไม่เคยเดิน ซึ่งอาจมีผิดพลาดได้โดยเจ้าตัวไม่รู้ คณะปฏิบัติท่านถือกันอย่างนี้ ใครมี อะไรก็เปิดเผยต่อครูอาจารย์หรือหมู่เพื่อนที่เห็นว่าจะพอแก้ไขความสงสัยได้

ในวงปฏิบัติท่านอยู่ร่วมกันด้วยความหวังพึ่งกันจริงๆ ไม่สักแต่อยู่ ความเกี่ยวเนื่อง ในการเป็นอยู่ระหว่างกันและกัน ท่านมีความสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอกต่อกันมาก นับแต่อาจารย์ลงมาถึงเพื่อนพรหมจรรย์ด้วยกัน มีความเคารพรักกันมาก เมื่อมีสิ่งจะควร ปรึกษาปรารภกัน ต่างหวังความรู้ความเข้าใจต่อกันจริงๆ โดยไม่มีทิฐิมานะใดๆ แฝงอยู่ การอยู่ร่วมกันจึงเป็นความร่มเย็นผาสุก ไม่ค่อยมีเรื่องราวเกิดขึ้นในวงปฏิบัติ ความพร้อม เปรียงสามัคคีกัน ความเมตตาเฉลี่ยเผื่อแผ่กันด้วยสังคหวัตถุและอรรถธรรมต่างๆ ความ ยอมตนต่อกัน นับว่าท่านปฏิบัติได้ดีเป็นที่น่าเลื่อมใส ทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยมีความเคารพกัน

ตามอายุพรรษาและคุณธรรม ไม่มีอาการจองหองพองตัว มีแต่ความอ่อนน้อมถ่อมตน เจียมตัวอันเป็นมรรยาทดีงามต่อกันเป็นนิสัย อยู่ร่วมกันด้วยความหวังพึ่งสุขพึ่งทุกข์พึ่ง เป็นพึ่งตายกันจริง ๆ ประหนึ่งเป็นอวัยวะอันเดียวกัน

ปัจจัยสี่ที่เกิดขึ้นมีมากน้อยภายในวัด ท่านจัดการเฉลี่ยเผื่อแผ่ให้ทั่วถึงพระภิกษุ สามเณรทั่วทั้งวัด นอกจากสิ่งของมีน้อยไม่สามารถแจกจ่ายให้ทั่วถึง ก็แจกให้เฉพาะท่านที่ จำเป็นไปก่อน เมื่อเกิดมีขึ้นที่หลังค่อยพิจารณากันต่อไปตามความจำเป็นของผู้ที่จะควร ได้รับก่อนแลหลัง และพยายามแจกจ่ายให้ทั่วถึงตามปัจจัยสี่มีมากน้อย สิ่งของที่มีผู้ถวาย พระเถระที่เป็นหัวหน้า จะต้องเรียกพระในวัดมาจัดการแจกแบ่งให้ทั่วถึงพระเณรด้วยใจ เมตตา รวากับเป็นลูกในหัวอกของท่านเองจริง ๆ ความรักสงสารพระเณรตลอดการวางตัว ท่านทำเหมือนพ่อแม่กับลูกปฏิบัติต่อกัน เป็นแต่ท่านไม่นำกิริยาโลกของพ่อแม่กับลูกที่อาจ มีการหยอกเล่นกัน ตามประสาของความรักสงสารกันมาใช้ในวงศาสนาเท่านั้น

การดูแลสอดส่องมรรยาทธัมมัตถ์ของพระเณรในปกครอง และการแนะนำสั่งสอน ตักเตือนว่ากล่าว ท่านถือเป็นกิจสำคัญประจำหน้าที่ไม่ให้บกพร่องตลอดไป แม้พระเณร ในปกครองก็กลัวอาจารย์มาก เคารพมาก รักมาก เลื่อมใสมากพอ ๆ กัน ทางฝ่ายอาจารย์ก็ เมตตารักสงวนมากเช่นกัน ใครผิดต้องเรียกมาว่ากล่าวสั่งสอนและดุว่าโดยไม่มีการเกรงใจ ใด ๆ เลย เพราะถือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างสนิท ชนิดแยกไม่ออกด้วยกันทั้งสองฝ่าย การปกครองจึงง่ายเพราะต่างฝ่ายต่างเป็นธรรมด้วยกัน การทำผิดด้วยเจตนาอันนั้นคณะ ปฏิบัติถือกันมาก แม้จะเป็นเรื่องเล็กน้อยก็ไม่ใช่ที่ไว้วางใจครูอาจารย์และหมู่เพื่อนเลย นอกจากกระบายรายนั้นออกเสีย หมู่คณะจึงจะมีความสุข ที่ท่านแสดงความรังเกียจผู้ทำ ผิดด้วยเจตนาอันนั้นเป็นความชอบธรรมแล้ว เพราะคนเราเมื่อผิดด้วยเจตนา แม้ในเรื่อง เพียงเล็กน้อย ก็คงเพื่อเรื่องใหญ่ในวาระต่อไปอย่างไม่สงสัย ที่ท่านพยายามตัดต้นเพลิง เสียแต่ต้นมือ จึงเป็นสามมีกิจกรรมที่ควรเห็นด้วย

การประชุมฟังการอบรม ในพรรษาโดยมากเจ็ดวันต่อครั้ง ดังที่เขียนไว้ในประวัติ ท่านพระอาจารย์มั่น วันธรรมดาท่านผู้ใดมีข้อข้องใจจะไปเรียนถามท่านก็ได้ตามโอกาสที่ ท่านว่าง เวลาพักอยู่ในสำนัก ท่านต่างองค์ต่างหาที่เหมาะสมในป่านอกวัดเป็นที่เดินจงกรม และนั่งสมาธิภาวนาตามธัมมัตถ์ทั้งกลางวันกลางคืน หลายรายเวลานอกพรรษาท่านชอบ ออกไปแขวนกลดอยู่ห่าง ๆ จากสำนักเพื่อสะดวกแก่ความเพียร แต่เวลาปิดกวาดลานวัด และทำกิจต่าง ๆ ตลอดการบิณฑบาตการขบฉัน ท่านมารวมกับหมู่คณะเป็นปกติ การเดิน

จกรรมหรือนั่งสมาธิภาวนาของท่าน ไม่มีกำหนดเวลาตายตัวว่าต้องใช้เวลาใดเท่านั้น พอว่างเมื่อไรท่านก็ทำของท่านเมื่อนั้น

การกำหนดเดินหรือนั่งทำความเพียรนานเท่าไรก็เช่นกัน ไม่มีกำหนดตายตัว บางองค์ท่านเดินจกรรมแต่หัวค่ำจนสว่างก็มี ในบางคืนเดิน ๒, ๓, ๔, ๕ ชั่วโมงก็มี ๖, ๗ ชั่วโมงก็มี การนั่งสำหรับผู้ฝึกหัดใหม่ นั่งได้ราวชั่วโมงและค่อยเหยิบขึ้นไปเรื่อยๆ ตามความชำนาญและความสามารถทางจิตใจ ผู้ที่เคยนั่งอยู่แล้วก็นั่งได้นาน ยิ่งจิตมีภูมิสมาธิหรือปัญญาด้วยแล้วก็ยิ่งนั่งได้นาน ครั้งหนึ่งๆ ตั้ง ๓, ๔ ชั่วโมงบ้าง ๕, ๖ ชั่วโมงบ้าง ๗, ๘ ชั่วโมงบ้าง นั่งได้ตลอดรุ่งบ้าง การเดินจกรรมหรือนั่งสมาธิภาวนาครั้งละ ๓, ๔, ๕ ชั่วโมงสำหรับท่านที่เคยทำมาเป็นประจำแล้ว ท่านถือเป็นเรื่องธรรมดาๆ ไม่มีการเจ็บปวดเมื่อยขบอะไรเลย เพราะการเดินหรือการนั่งก็เพื่อปฏิบัติต่อจิตใจโดยเฉพาะ และมีความสนใจต่องานทางใจ มากกว่าจะมาสนใจกังวลกับความเจ็บปวดต่างๆ ของร่างกาย ฉะนั้น เวทนาทางกายจึงไม่ค่อยรบกวนท่านเหมือนนั่งธรรมดาไม่ได้ภาวนา

ท่านที่มีภูมิจิตสูงทางสมาธิ เวลาเข้าที่ภาวนา พอจิตรวมลงแล้ว พักอยู่เป็นเวลาตั้งหลาย ๆ ชั่วโมงจึงถอนขึ้นมา เช่นนี้เวทนาไม่มีมารบกวนได้ ถ้าจิตยังไม่ถอนขึ้นมาราบไถเวทนาจึงยังไม่เกิดอยู่ตรานั้น ด้วยเหตุนี้การเดินหรือการนั่งของผู้มีภูมิจิตกับผู้ที่ยังไม่มีภูมิจิตจึงต่างกันอยู่มาก ในบุคคลคน ๆ เดียวกันนั้นแล เดินจกรรมหรือนั่งสมาธิทั้งที่จิตยังไม่มีภูมิธรรมอะไรเลย กับเวลาจิตมีภูมิธรรมแล้วยังต่างกันอยู่มากมาย เช่น เวลาฝึกหัดใหม่ ๆ เดินหรือนั่งเพียงชั่วโมงเดียวก็เอยอยู่แล้ว พอจิตมีภูมิธรรมแล้ว เดินหรือนั่งตั้งหลาย ๆ ชั่วโมงก็ไม่มีเวทนามารบกวน จึงทำให้เห็นได้ชัดว่า เรื่องใหญ่ขึ้นอยู่กับใจมากกว่ากาย อีกประการหนึ่ง อากาศพอเย็นสบายหรือมีฝนพรำเล็กน้อย ทำให้ร่างกายสบาย จิตใจปลอดโปร่งดี ขณะเข้าที่ภาวนา จิตจะผุดผดึกว่าเดิมทั้งทางสมาธิและทางปัญญา คือ จิตจะลงได้เร็วและพักอยู่ได้นานจึงจะถอนขึ้นมา ขณะจิตถอนขึ้นมาร่างกายจะรู้สึกเจ็บปวดที่ไหนเลย ใจจึงสำคัญในตัวคน

ท่านทำความเพียร ท่านทำอย่างเอาจริงเอาจัง ตั้งหน้าต่องานในหน้าที่อันเดียว ไม่มีอะไรมายุ่งเกี่ยว ความเพียรจึงสืบต่อกันทั้งเหตุและผลกลมกลืนไปโดยสม่ำเสมอ ความเจริญทางใจก็ปรากฏชัดขึ้นทุกระยะ จะเป็นสมาธิก็ทราบชัดว่าจิตลงได้ละเอียดลออ ทางปัญญาก็ทราบชัดว่า มีความแยกคายไปทุกระยะที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ เครื่องพิจารณาใจก็ค่อย ๆ ผุดโผล่ขึ้นจากเปือกตมคือกิเลสชนิดต่างๆ โดยลำดับ เหมือนพระอาทิตย์อุทัยขึ้นจากพื้นพิภพส่องแสงสว่างมาสู่โลกฉะนั้น ผลเหล่านี้แลทำให้ท่านนักปฏิบัติทั้งหลายเพลิน

ในความเพียรจนลืมนัดลืมนาง ลืมวันคืนเดือนปีนาที่โหมง เพราะความไม่สนใจคำนึง สิ่งที่จดจ่อต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา ก็คือความเพียรกับสติปัญญา ที่จะนำชัยชนะมาสู่ตนอยู่ทุกระยะที่บำเพ็ญ เห็นความพ้นทุกข์ปรากฏอยู่กับใจดวงกำลังถูกเวกจอกแหนคือกิเลสชนิดต่างๆที่ปกคลุมออกด้วยสติปัญญาไม่ขาดวรรคขาดตอน นั่งอยู่ก็เวก ยืนอยู่ก็เวก เดินอยู่ก็เวก นอนอยู่ก็เวก เว้นแต่หลับ พอตื่นนอนขึ้นมาก็เตรียมเวกจอกแหน คือกิเลสออกจากใจเท่านั้น เป็นกิจที่จำเป็นคู่กับชีวิตท่านจริง ๆ

บรรดาครูอาจารย์ที่ท่านปฏิบัติมา ก่อนจะได้มาเป็นอาจารย์สั่งสอนประชาชน รู้สึกมีความเข้มแข็งบึกบึนและได้รับความทุกข์ลำบากจากการฝึกกรรมานคล้ายคลึงกัน ทั้งที่ล่วงไปแล้วและยังมีชีวิตอยู่ ฉะนั้นผู้มีความมุ่งหวังต่อธรรมดังที่ท่านรู้เห็นและแสดงให้เห็น จึงไม่ควรปฏิบัติลัดคิวเอาตามใจชอบแบบที่โลกเขาทำกันได้ผล ควรทราบว่ายธรรมกับโลกผิดกันมาก ถ้าไม่เดินตามแบบที่ท่านพาดำเนินมา แต่จะเอาความสะดวกเข้าว่าแบบลัดคิวให้เป็นธรรมสมัยใหม่ขึ้นมาในใจนั้น น่าจะไม่มีหวัง เพราะธรรมมิได้เป็นไปตามสมัยเก่าและใหม่ แต่ธรรมก็คือธรรม โลกก็คือโลกมาดั้งเดิมมิได้เปลี่ยนแปลง การปฏิบัติธรรมจึงควรดำเนินตามเหตุที่เหมาะสม ผลที่พึงหวังจึงจะมีทางเกิดได้

การจะดัดแปลงธรรมเอาตามชอบใจ ไม่คำนึงดูความควรหรือไม่ควร จึงเป็นเหมือนการปฏิบัติแบบลัดคิว ส่วนผลที่มุ่งหวังจะเป็นความขาดคิวหรือตกรอบไปใช้ไม่ได้จะเกิดความเสียใจ และเหมาเอาว่าตนทำรอดตายไม่ได้รับผลเท่าที่ควร ไม่ทำเสียดีกว่า คำว่า "ดีกว่า" ด้วยการไม่ทำ เพราะความเข้าใจผิด ก็จะกลายเป็นพิษเผatanไปนาน กลายเป็นผิดสองซ้ำย้าสองหน ซึ่งล้วนเป็นการทำลายตนให้เสียไปเปล่า เพราะความมักง่ายชอบปฏิบัติแบบลัดคิว

จึงขอเตือนไว้พอเป็นข้อคิด ว่า ธรรมเป็นธรรมชาติที่มีกฎเกณฑ์ทั้งฝ่ายเหตุฝ่ายผล ผู้บำเพ็ญธรรมเพื่อหวังประโยชน์และความเป็นสิริมงคลแก่ตน จึงควรสังเกตวิธีปฏิบัติด้วยดี ไม่เห็นแก่ได้ แก่การกระทำอันเป็นลักษณะแผลงๆ แฝงเข้ามาในวงการปฏิบัติ เนื่องจากความเป็นคนสมัยใหม่ และอยากดั่งเป็นตัวจักรพาหุมนให้ผิดทาง ปราชญ์ที่ท่านปฏิบัติและรู้เห็นมาก่อนจึงเลือกเฟ้นแล้วเฟ้นเล่าด้วยปัญญาอันแหลมหลัก กว่าจะนำธรรมออกในนามสวากขาตธรรมว่าตรัสไว้ชอบแล้ว ถูกต้องสมบูรณ์เต็มที่แล้ว เหมาะสมแก่กาลสถานที่และสมัยธรรมนิยมเต็มที่แล้ว สมบูรณ์ทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ ถือเอาใจความที่ว่า สมบูรณ์เต็มที่แล้วทั้งเหตุและผล ควรแก่การปฏิบัติตามไม่มีเคลือบแคลงสงสัย

ผลที่จะพึงได้รับก็ไม่มีอะไรอื่นนอกจากความสุขความสมหวังไปโดยลำดับ นับแต่ชั้นกัลยาณธรรมถึงชั้นอริยธรรม ถ้าเป็นนามของผู้ได้รับผลก็เป็นกัลยาณชนและอริยชนไปตามลำดับ จนถึงอรหันตบุคคล ไม่มีบกพร่องทางคุณธรรมที่เกิดจากการปฏิบัติเป็นมัชฌิมา ผู้ปฏิบัติเป็นมัชฌิมาตามหลักธรรมมีแสดงไว้ว่าศีล สมาธิ ปัญญา คือ กาลที่ควรมีศีลก็ควรสนใจในศีล กาลที่ควรมีสมาธิความสงบใจก็ควรสนใจในการทำสมาธิให้เกิด กาลที่ควรมีปัญญาก็ควรเจริญปัญญาให้เกิด ไม่ส่งเสริมหรือลบล้างส่วนใดส่วนหนึ่งให้เสียไป อันเป็นการลบล้างตนให้เสียไปในขณะเดียวกัน เพราะศีล สมาธิ ปัญญาเป็นธรรมสมบัติเกี่ยวเนื่องกัน ที่ผู้ปฏิบัติจะควรสนใจเสมอกันตามกาลเวลาที่ควรจะเจริญในธรรมใดเวลาใด ไม่เป็นสิ่งที่ควรผลักรอกหรือคัดเลือกเอาตามชอบใจ อันเป็นความเห็นผิด

เนื่องจากธรรมทั้งนี้มีใช้สมบัติต่างชนิดกัน โดยเป็นกองเงิน กองทอง และกองเพชร นิลจินดา ว่าตนชอบสิ่งนั้นไม่ชอบสิ่งนี้แล้วตัดออก แต่เพราะศีล สมาธิ ปัญญาเป็นคุณธรรมเกี่ยวเนื่องกันกับการปฏิบัติของผู้ต้องการคุณธรรมนั้นๆ จะควรปฏิบัติให้กลมกลืนกันไปตามความจำเป็นของศีล สมาธิ ปัญญาแต่ละประเภท คือศีลนั้นเป็นพื้นของผู้มีศีลที่รักษาอยู่ประจำ ส่วนสมาธิกับปัญญานั้นจะควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะเหมาะสม เพื่อกำลังจะได้เพิ่มขึ้นเป็นคู่เคียงกันไปไม่ให้บกพร่องด้านใดด้านหนึ่ง การปฏิบัติต่อธรรมทั้งสองประเภทนี้มีดังนี้ คือ ถ้าสมาธิยังไม่มีเลย ก็ควรพยายามให้มีขึ้นด้วยการบริหารภavanaหรือวิธีใดที่ถูกกับจริตนิสัยซึ่งควรจะทำให้สมาธิเกิดขึ้นได้ ถ้ามีบ้างแล้วก็ควรเจริญวิปัสสนาปัญญาไปด้วยกัน ตามโอกาสที่สมาธิถอนขึ้นมาและมีกำลังพอควรแล้ว

การพิจารณาทางปัญญานั้นควรแยกแยะธาตุชั้นนี้ มีรูปชั้นนี้เป็นต้น ออกพิจารณาโดยอนุโลมปฏิโลมลอยหน้าลอยหลังกลับไปมา โดยทางปฏิกุศลหรือทางไตรลักษณ์ จนมีความชำนาญคล่องแคล่ว อันดับต่อไปก็พักจิตโดยทางสมาธิดังที่เคยทำมา อย่างนี้เรียกว่าการบำเพ็ญสมาธิและปัญญาให้เป็นไปโดยสม่ำเสมอ ไม่หย่อนในธรรมนั้นยิ่งในธรรมนี้ เพราะสมาธิกับปัญญาทั้งสองนี้เป็นธรรมพยุจितให้เจริญขึ้นโดยลำดับไม่มีวันเสื่อมคลาย ผู้บำเพ็ญจึงควรสนใจทั้งสองอย่างให้สม่ำเสมอตั้งแต่ต้นจนอวสานแห่งการบำเพ็ญเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน

ศีลก็ดี สมาธิก็ดี ปัญญาที่ดี มีใช้ธรรมล้ำสมัยและมีใช้ธรรมเลยสมัย แต่เป็นธรรมที่เหมาะสมกับทุกยุคทุกสมัยตลอดมาและตลอดไปเป็นอนันตกาล ไม่มีกาลสถานที่และบุคคลมาบังคับให้ธรรมเหล่านี้ต้องเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น เป็นธรรมที่เหมาะสมกับกิเลสทุก

ประเภทที่มีอยู่ในใจสัตว์ไม่มีสิ่งใดยิ่งไปกว่า ผู้ปฏิบัติจึงควรทำให้เหมาะสมกับธรรมที่จะนำไปแก้กิเลสชนิดต่างๆ ให้หลุดลอยไปจากใจเป็นพักๆ คำว่า ศีล สมาธิ ปัญญา นี่เป็นธรรมที่แหลมคมยิ่งในศาสนา ที่ใช้เป็นเครื่องมือแก้กิเลสทุกประเภทให้หมดสิ้นไป ไม่มีกิเลสตัวใดเหนืออำนาจธรรมนี้ไปได้ และธรรมทั้งสามนี้เป็นธรรมเกี่ยวเนื่องกัน จะแยกเอาแต่ธรรมใดธรรมหนึ่งไปแก้กิเลสให้สิ้นไปโดยสิ้นเชิงย่อมไม่ได้ ต้องพร้อมองค์กัน

การเขียนปฏิปทาของพระอรหันต์ รู้สึกสับสนวุ่นวาย ทำให้ท่านผู้อ่านเวียนศีรษะไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการปฏิบัติของท่านมีหลายแขนง และรวมคำว่าปฏิปทาของพระอรหันต์ไว้ด้วย จึงได้แยกออกแสดงเป็นแขนงๆ ของแต่ละท่านที่ฝึกหัดมานั้น เพียงการอยู่ป่าของท่านก็ยังเขียนไม่จบ จำต้องพักไว้เขียนเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องกันไปก่อน แล้วค่อยวกมาเขียนต่ออีก จึงขอภัยท่านผู้อ่านไว้ด้วยที่เรื่องหนึ่งๆ ควรจะจบแต่ก็ยังจบไม่ได้ดังที่เรียนแล้ว

บัดนี้จะเริ่มเรื่องการฝึกหัดมานั้นโดยวิธีต่างๆ ของท่านต่อไปอีก คือท่านที่หัดมานั้นด้วยวิธีใดรู้สึกว่าได้กำลังใจกว่าวิธีอื่นๆ ท่านก็สนใจหัดมานั้นต่อไปไม่ลดละ จนเป็นที่แน่ใจว่าจิตไม่แสดงอาการพยศีก เวลาไปอยู่ตามสถานที่ดังกล่าวเป็นความรู้สึกธรรมดาเหมือนสถานที่ทั่วๆ ไป แล้วท่านถึงจะหยุดการหัดมานั้น และบำเพ็ญไปตามปกติธรรมดา

การฝึกจิตหัดมานใจ ถ้าฝึกได้แล้วต้องเป็นแบบนี้ คือ อยู่ไหนก็สบาย ไม่รบกวนตัวเองด้วยเรื่องต่างๆ มีเรื่องกลัวเลือกกลัวผีเป็นต้น แต่เมื่อหัดมาได้แล้ว แม้จิตไม่แสดงอาการกลัวเหมือนแต่ก่อนก็ตาม เมื่อเห็นว่าเป็นที่สะดวกใจเพราะสถานที่เช่นไร ท่านมักจะชอบอยู่ในสถานที่เช่นนั้นเป็นปกตินิสัยตลอดไป ไม่ค่อยผิดกับครั้งพุทธกาลที่พระสาวกท่านชอบอยู่ตามนิสัยอะไรนัก เช่น องค์ชอบอยู่ป่าอยู่เขา ท่านก็อยู่ของท่านไปเรื่อย ๆ จนถึงอายุขัย ดังพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นตัวอย่าง

เมื่อถึงกาลจะนิพพานแล้วค่อยออกจากป่าจากเขา มาเฝ้าพระศาสดาและทูลลาเข้าสู่นิพพาน จนพระภิกษุหนุ่มสามเณรน้อยทั้งหลายในสำนักพระศาสดาที่ไม่เคยเห็นองค์ท่านซึ่งครองผ้าที่ย้อมด้วยดินแดงเพราะไม่มีสีกรักหรือสีแก่นขนุนจะย้อม เนื่องจากอยู่ในป่าลึกอันรกชัฏ พวกกันสงสัยกันว่าขรรค์บาปมาจากที่ไหน จึงทูลถามพระพุทธเจ้าตามความรู้สึกของตนๆ ว่าพระพุทธเจ้าข้า ขรรค์ดวงนี้มาจากที่ไหน ดูสีผ้าแล้วน่ากลัวจริงแดงเหมือนกะย้อมด้วยเลือดอะไรไม่ทราบ พระองค์ทรงเห็นอาการไม่ดีของพระหนุ่มเณรน้อยทั้งหลายที่แสดงอาการสงสัยไม่เคารพท่าน จึงรับสั่งทันทีว่า นี่แลคือพระอัญญาโกณฑัญญะ

ทัณฑ์ของพี่ชายของเธอทั้งหลาย ซึ่งบรรลุลุทธิกรรมก่อนใครๆ ทั้งหมดในบรรดาสาวกของเรา ตถาคต จงพากันจำพี่ชายของเธอทั้งหลายไว้แต่บัดนี้เป็นต้นไป

พระอัญญาโกณฑัญญะเธอเป็นพระอรหันต์แต่ต้นศาสนาของเราตถาคต และปฏิบัติตนเป็นสามัคคีธรรมตลอดมา โดยชอบอยู่ในป่าในเขาเป็นประจำนิตย์ ไม่ชอบพลุกพล่าน วุ่นวายด้วยฝูงชน บัดนี้สังขารของเธอชราภาพหมดทางเยียวยา เธอจึงออกจากป่ามาเฝ้าและลาเราตถาคตเพื่อเข้าสู่นิพพานในไม่ช้านี้ สาวกที่ชอบอยู่ป่าอยู่เขามิมีนิตย์ดังพระอัญญาโกณฑัญญะลูกเราตถาคตนี้หายาก พวกเธอทั้งหลายจงจำไว้ว่า ที่ไปจากเราตถาคตตะกัณนี้ คือพระอัญญาโกณฑัญญะ ซึ่งเป็นลูกหัวปีของเราตถาคต และเป็นพี่ชายใหญ่ของเธอทั้งหลายนั่นเอง มิใช่พระชรัตมาจากที่โหนดงักที่เธอทั้งหลายสงสัยกัน

พอพระพุทธเจ้าทรงชี้แจงเหตุผลของพระอัญญาโกณฑัญญะให้ฟัง พระหนุ่มเณรน้อยทั้งหลายเกิดความเสียใจ เห็นโทษที่กล่าววาทะไม่สมควรต่อท่านต่อพระศาสดาโดยมิได้สำนึกอะไรก่อน และเกิดความเลื่อมใสในองค์ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะมาก ทั้งด้วยความเสียสละที่ท่านได้จากไปเสียก่อนที่จะรู้จักเรื่องท่านได้ดีจากพระศาสดา เรื่องที่ยกมากับเรื่องพระอรรถกถาที่ท่านปฏิบัติดำเนินตามท่านอาจารย์มั่น ในการชอบอยู่ป่าอยู่เขาตามนิตยนั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ที่ผิดกันก็พระอัญญาโกณฑัญญะท่านเป็นพระอรหันต์ทราบกันทั่วแดนพุทธศาสนา แต่ท่านที่ดำเนินตามท่านอาจารย์มั่นเรื่อยมาจนทุกวันนี้ ท่านจะเป็นพระอะไรบ้าง จะมีส่วนอย่างท่านบ้าง หรือมีแต่ "ปฤ" ล้วนๆ ผู้เขียนทราบไม่ได้ จึงเรียนไว้เท่าที่ความสามารถอำนวย

ส่วนท่านที่ทั้งฝึกกรรมฐานตนด้วยการอยู่ป่าอยู่เขา และกรรมฐานตนด้วยวิธีผ่อนอาหาร ท่านก็ผ่อนของท่านไปเรื่อย ๆ คำว่าผ่อนนั้นคือ ท่านฉันทนน้อย มิได้ฉันทตามความต้องการของธาตุหรือด้วยอำนาจตัณหาที่อาจมีแทรกขึ้นมาได้ในบางเวลา เช่น ฉันทเพียง ๗๐% บ้าง ๖๐% บ้าง ๕๐% บ้าง ๔๐% บ้าง ตามที่เห็นควร หรืออาจเพิ่มขึ้น ผ่อนลงบ้างในบางโอกาส ท่านพยายามผ่อนของท่านไปเรื่อย หรืออาจถือเป็นปฏิบัติทำคู่เคียงกันไปกับวิธีบำเพ็ญทั้งหลายเป็นเวลานาน เช่น เป็นเดือนๆ หรือหลายๆ เดือนก็ได้ ตามแต่สะดวกในการปฏิบัติจิตตภาวนาและธาตุชั้นให้พอเป็นไป ไม่เกิดโรคภัยและไม่เกิดความหิวโหยอ่อนเพลียจนเกินไป ท่านก็พยายามพุงความเพียรของท่านไปจนกว่าธาตุชั้นนี้จะแสดงปฏิกิริยา หรือจิตใจดีขึ้นโดยไม่ต้องฝึกกรรมฐานวิธีนี้เข้าช่วย ก็ดำเนินไปได้ด้วยความราบรื่นสม่ำเสมอ ท่านอาจงดการผ่อนอาหารไปก็ได้ ทั้งนี้ก็แล้วแต่กรณีไม่แน่นอนตายตัวนัก

เท่าที่ทราบมา ท่านเคยได้กำลังใจจากวิธีใด ท่านมักจะยึดวิธีนั้นไว้ไม่ยอมปล่อยวางไปเสียอย่างเดียว แม้มีกำลังใจสูงขนาดไหนท่านก็มักจะมีลวดลายไปในทางที่เคยดำเนินมาอยู่เสมอ รวากับท่านเห็นคุณและระลึกถึงวิธีนั้นอยู่เสมอด้วยความสำนึกตน ถ้าเป็นคนก็เรียกว่ารู้บุญคุณต่อผู้ที่เคยทำคุณแก่ตน ถ้าเป็นธรรมก็คงระลึกถึงคุณของธรรมที่เคยให้คุณแก่ตน ดังพระองค์ทรงกราบไหว้พระธรรมเป็นตัวอย่าง

การผ่อนอาหารฉันแต่น้อย ทำให้ร่างกายทุกส่วนเบา กำลังก็ลดน้อยลงไม่ทับจิต การภาวนาก็สะดวกและสงบได้เร็วกว่าธรรมดาที่ไม่ได้ผ่อน (สำหรับรายที่ถูกกับจริต) การภาวนาในเวลาผ่อนอาหาร ใจไม่ค่อยมีที่ใดที่เสียเกี่ยวกับความสงบ ผิดกับปกติที่ไม่ได้ผ่อนซึ่งกำลังอยู่ในขั้นฝึกหัด ขณะผ่อนอาหารเวลาเดินจงกรมก็สะดวก นั่งสมาธิก็สบาย กลางคืนกลางวันภาวนามักได้ผลพอ ๆ กัน ซึ่งตามปกติเดินจงกรมนั่งสมาธิในเวลากลางคืน อันเป็นเวลาที้อาตุละเอียด มักจะดีกว่ากลางวันอยู่เสมอ ส่วนผู้ชอบผ่อนอาหารก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ถ้าอดไปหลายวันความรู้สึกหิวโหยอ่อนเพลียจะมีมาก ส่วนจิตมักจะละเอียดยิ่งกว่าการผ่อนอาหารอยู่มาก ทั้งด้านสมาธิและด้านปัญญามีความคล่องแคล่วกว่ากัน

การอดท่านมักจะอดแต่น้อยไปหามาก คือแรกก็อดเป็นการทดลองดูเพียง ๒ - ๓ วันบ้าง ๔ - ๕ วันบ้าง พอเห็นได้ว่าผลทางการภาวนาดี ก็ขยับขึ้นไปอีกเป็นครั้งละ ๖ - ๗ วันบ้าง ๘ - ๙ วันบ้าง ในระหว่างที่กำลังอดก็ภาวนาไปและสังเกตจิตและธาตุชั้นธไปด้วย ถ้าเห็นว่าทุกส่วนยังดีก็อดไปบ้าง ฉันบ้างสลับกันไป จนกลายเป็นอดครั้งละหลาย ๆ วันขึ้นไปเรื่อย ๆ คือครั้งละ ๑๔ - ๑๕ วันบ้าง ๑๖ - ๑๗ วันบ้าง จนถึงเดือนก็มีในบางราย ขณะที่กำลังอดอาหารนั้น ถ้าธาตุรู้สึกอ่อนเพลียมาก ท่านก็ฉันนมบ้างเป็นบางวันระหว่างที่อด สำหรับรายที่ถูกกับนิสัยยอมได้ประโยชน์หลายอย่าง คือ ความง่วงเหงาหาวนอนนับแต่สองคืนล่วงไปแล้วไม่ค่อยมี ยิ่งหลายคืนล่วงไปเท่าไร ความง่วงไม่รบกวนเลย นั่งอยู่ที่ไหนกายก็เที่ยงตรงอยู่ตลอดเวลาเหมือนหัตถ์ต่อ ไม่มีอาการสัปหงกงงกันใด ๆ ทั้งสิ้น สติดีไม่ค่อยเพลอ นานวันไปเท่าไรสติยิ่งดีไม่ค่อยเพลอเลย จิตคิดเรื่องอะไรขึ้นมาสติรู้ทันแทบทุกระยะหรือทุกระยะ โดยมีได้เข้มงวดกวาดขันว่าจะพยายามไม่ให้เพลอสติ แต่ก็เป็นไปได้เอง

ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการอดอาหารก็เพื่อความเพียร และตั้งสติเรื่อยมานับแต่วันเริ่มแรกอดก็เป็นได้ สติจึงไม่ค่อยเพลอในระยะแรกอด และไม่เพลอสติเวลาอดไปหลายวัน การภาวนารู้สึกว่าสะดวกคล่องแคล่วไปเสียทุกอย่าง ทั้งด้านสมาธิและปัญญา เมื่อต้องการให้จิตพักลงในสมาธิ ก็ลงได้ตามใจหวัง เวลาต้องการพิจารณาทางปัญญาหลังจาก

จิตถอนขึ้นมาจากสมาธิแล้ว ก็เป็นปัญญาอย่างคล่องแคล่วไปโดยลำดับ ไม่อึดอาดเหนียว นายดั่งที่พิจารณาในเวลาปกติ ในอิริยาบถต่างๆ มีสติอยู่กับตัว ไม่ค่อยเผลอไปกับอะไรง่าย ๆ พิจารณาเรื่องราวต่างๆ ก็รวดเร็วทันใจและเข้าใจแจ่มแจ้งได้เร็วผิดธรรมดา ร่างกายก็ไม่ค่อยขัดที่นั่นเจ็บปวดที่นี่ และเบาผิปกติ จิตก็มักเห็นภัยได้ง่าย ไม่ค่อยฝืนความจริง และตื้อตึงนักเหมือนที่เคยเป็น

ผู้อยู่ในขั้นสมาธิก็อยู่ด้วยความสงบในอิริยาบถต่างๆ ผู้อยู่ในขั้นปัญญาก็อยู่ด้วยการใคร่ครวญไตร่ตรองการเหตุการผลไปตามสิ่งที่มาสัมผัสชนิดต่างๆ ไม่มีประมาณ จิตเพลินต่อการพิจารณาในธรรมทั้งหลาย หายเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าราวกับฉันอาหารอยู่โดยปกติ ถ้ารู้สึกเมื่อยหิวอ่อนเพลียก็ต่อเมื่อจิตถอนออกจากสมาธิ หรือจิตพักจากการพิจารณาและเวลาออกเปลี่ยนอิริยาบถจึงจะรู้สึกต่อนั้น เวลาจิตเข้าสมาธิและกำลังพิจารณาธรรมทั้งหลายอยู่ ไม่รู้สึกหิวหรืออ่อนเพลียเลย เนื่องจากจิตเพลินต่อสมาธิและปัญญา ไม่สนใจกับธาตุขันธ์ เวทนาทางกายจึงเป็นเหมือนไม่มีในเวลานั้น

พอถึงวันกำหนดจะฉัน ระหว่างจิตกับขันธ์เกิดทะเลาะไม่ลงรอยกัน ฝ่ายธาตุขันธ์ก็ว่าอ่อนเพลียต้องการอาหารเครื่องเยี่ยวยาพอประทังชีวิต ฝ่ายจิตก็ว่าขณะอดอาหารภาวนาดี จิตใจสงบผ่องใส ไม่กังวลวุ่นวายกับสิ่งใดๆ พอฉันแล้วภาวนาไม่ดี อิ่มแล้วคิดถึงแต่หมอนแทนที่จะคิดถึงอรรถถึงธรรมเหมือนเวลาอด จึงไม่อยากฉัน เพราะเวลานั้นแล้วภาวนาไม่เป็นท่า แทนที่กายมีกำลังแล้วจะดี ระหว่างจิตกับขันธ์ทะเลาะกันอย่างนี้แลเจ้าของต้องตัดสินใจให้อดบ้างอิ่มบ้างนั้นแลดี จิตก็ได้ประโยชน์ กายก็รู้จักอดทนเสียบ้าง ไม่ปรนเปรอจนเกินไปซึ่งเป็นทางของสัตว์เดียรัจฉาน มีแต่กินกับนอน การอดมากก็ทนไม่ไหว กายต้องแตก การอิ่มมากก็ซี้เกียจวิ้งหาแต่หมอน แทนที่จะวิ้งหาอรรถหาธรรมเหมือนเวลาอด การอดอาหารมีประโยชน์หลายอย่างดังนี้แล

เวลาที่กำลังอดเป็นเวลาที่เร่งความเพียรเต็มที่ในอิริยาบถต่างๆ การหลับนอนมีน้อย หลับจับเดียวก็พอกับความต้องการของธาตุโดยไม่มีความโง่งมงายอีกเลย สำหรับรายที่ถูกกับจริต ทำให้เห็นทันตาทั้งด้านสมาธิและปัญญา ความหิวจัดจะมีเฉพาะสองสามวันแรก พอเลยไปหลายวันแล้วความหิวก็เบาลง แต่ความอ่อนเพลียค่อยเพิ่มขึ้น จิตก็มีความละเอียดแนบคายไปโดยลำดับตามวันที่อด ดังนั้นถึงวันจะฉันจึงทำให้เสียตาย อยากจะอดต่อไป แต่ธาตุขันธ์รู้สึกเต็มทน ต้องผ่อนให้เขาบ้าง ไม่เช่นนั้นทำงานไม่ตลอดสาย ธาตุขันธ์จะทลายไปก่อนกิเลส จำต้องเยี่ยยากันไป ถ้าจะทำตามใจ กายคงไปไม่รอดแน่ แต่ถ้าจะปล่อยตามร่างกายที่เขาต้องการ ใจก็คงไม่ได้เต็มธรรมตามความมุ่งหมายเท่าที่ควรจะได้

การอดอาหารได้ผลประจักษ์ทั้งสมาธิและปัญญา จึงทำให้ระลึกถึงพระพุทธองค์ เวลาทรงทำทุกรกิริยาไม่เสวยพระกระยาหาร ด้วยทรงมุ่งความตรัสรู้ธรรมจากการทรงอด โดยถ่ายเดียวไม่ทรงบำเพ็ญเพียรทางใจ จึงไม่ทรงปรากฏผลในเวลานั้น แต่พอมาสวยข้าว มธุปายาสที่นางสุชาดานำไปถวายแล้ว ในคืนวันนั้นเอง ซึ่งแม้เสวยแล้วก็ตาม แต่พระอาการทุกส่วนแห่งพระกายยังผ่องใสและเบาหวิวอยู่ พอทรงเจริญอานาปานสติอันเป็น ความเพียรทางใจ จึงทำให้พระองค์ได้ตรัสรู้ในราตรีนั้นนั้น ผลทางพระกายที่เกี่ยวกับการ ทรงอดพระกระยาหารจึงเข้าใจว่ามีส่วนช่วยทางพระทัยอยู่บ้าง ไม่ท้อใจจนเกินไปในเวลานั้น แม้พระองค์จะทรงดำหนิว่าการอดอาหารมิใช่ทางตรัสรู้นั้น คงมิได้หมายการอดเพื่อความเพียรทางใจด้วย น่าจะหมายการอดเพื่อตรัสรู้ล้วน ๆ จึงผิดทาง

เพราะการตรัสรู้หรือบรรลุธรรมต้องหมายถึงใจเป็นสำคัญ มิได้หมายถึงกายแต่อย่างใดเลย เนื่องจากกิเลสมีอยู่ที่ใจอย่างเดียว มิได้อยู่ที่กาย ส่วนกายเป็นปัจจัยเครื่องหนุนกิเลสให้กำเริบรุนแรงได้นั้นมีทางเป็นได้ เช่น เวลาธาตุมีกำลังเต็มที่ จะแสดงให้เห็นที่ อบรมมาด้วยดีแล้วรู้ทันที่ว้าขันธ์กำเริบ ถ้ามีกิเลสอยู่ในใจด้วยแล้วก็ต้องจุตลากันไปใหญ่ ดีไม่ดีตามไม่ทันเสียด้วยและพากันจมปลักไปเลย จนโผล่ขึ้นจากปลักในเวลาพอตัว แล้วถึงจะทราบถ้าสังเกต แต่ถ้าไม่สังเกตก็ไม่มีทางทราบได้ตลอดไป ปล่อยให้กิเลสและธาตุขันธ์พาไป แบบถึงไหนถึงนั่นแล กิเลสกับกายมีส่วนเกี่ยวข้องกันอย่างนี้ แต่ลำพังขันธ์ล้วน ๆ ก็ไม่เป็นภัยแก่จิตใจที่บริสุทธิ์แล้ว

ดังนั้นการอดอาหารจึงมีส่วนดีแก่จิตตภาวนาอยู่ไม่น้อยในบางนิสัย ท่านจึงมิได้ห้ามไม่ให้อดอาหารไว้โดยเด็ดขาดที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการภาวนาอยู่ด้วย จะเห็นได้จากพระวินัยบางข้อที่ว่าด้วยการอดอาหารว่า ภิกษุที่อดอาหารเพื่อการอดโลก เป็นอาบัติทุกครั้ง ที่อด และทุกประโยคที่เคลื่อนไหวเพื่อการไถ่อด แต่ถ้าอดเพื่อความเพียรทางใจแล้ว อดเถิด เราตถาคตอนุญาตดังนี้ ทั้งนี้พระองค์อาจทรงมองเห็นสาระของการอดเพื่อความเพียรทางใจอยู่บ้าง ซึ่งอาจเหมาะแก่จริตเป็นบางราย จึงทรงอนุญาต ไม่ทรงห้ามไปเสียทีเดียว ส่วนรายที่ไม่เกี่ยวกับนิสัย แม้ขันธ์อดก็คงไม่เกิดประโยชน์เช่นเดียวกับกรรมฐานที่ไม่ถูกกับจริตของนักภาวนาจะนั้น จึงเป็นท่านองว่าลางเนื้อชอบลางยาเป็นราย ๆ ไป

เท่าที่สังเกตดู ท่านที่ถูกจริตกับการอดอาหารรู้สึกมีมากแม้ปัจจุบันนี้ จึงเรียนไว้ในที่นี้บ้างพอเป็นข้อคิด เฉพาะวัดป่าบ้านตาดซึ่งเป็นวัดของผู้เขียนเองยังมีพระท่านชอบอดอาหารกันบ่อยและมีมากมายด้วยกัน แทบทั้งวัดที่ผลัดเปลี่ยนกันอดเสมอมานับแต่เริ่ม

สร้างวัดมาจนบัดนี้ ทั้งแล้งทั้งฝน ทั้งในพรรษาและนอกพรรษา แม้ทุกวันนี้ก็ยังมีผู้อดอาหารอยู่ในวัดเช่นกัน พระฝรั่งอังกฤษไม่เลือกหน้า ชอบอดกันทั้งนั้น โดยท่านให้เหตุผลว่า เวลามาอดอาหารแล้วภาวนาดีกว่าไม่อด จึงต้องอดบ่อยๆ ซึ่งเป็นความสมัครใจของแต่ละท่าน มิได้มีการบังคับขู่เข็ญแต่อย่างใด พระฝรั่งก็อดอาหารเก่งเหมือนพระไทยและอดได้ทีละหลายๆ วันจึงฉันเสียวันสองวันแล้วก็อดต่อไปอีก บางองค์อดได้ถึง ๑๔ - ๑๕ วันก็มี นับว่าท่านอดทนอยู่มาก บางองค์ก็อดได้ราว ๙ - ๑๐ วัน ท่านอดได้เช่นเดียวกับพระไทยเรา

ท่านบอกว่าขณะอดอาหาร จิตไม่ค่อยดีนรกวัดแกว่ง บังคับยากกว่าปกติที่ไม่ได้ออด ทั้งจิตก็สงบเย็นดีและสมาธิเสมอ ไม่วอกแวกคลอนแคลนอย่างง่ายดาย จึงทำให้อยากอดบ่อยๆ เพื่อจิตจะได้ก้าวหน้าเร็วเท่าที่ควร ดังนั้นจึงนำสังสารและอนุโมทนากับท่านที่อุทิศสำหรับข้ามน้ำข้ามทะเลมาบวชในพระพุทธศาสนา มาจำศีลภาวนาด้วยความอดอยากกันดาร ข้าวปลาอาหารก็ไม่ค่อยฉัน ทั้งจากบ้านจากเมืองจากบิดามารดาจากญาติเป็นเวลานานปี ไม่ค่อยบ่นว่าคิดถึงบ้านคิดถึงเมือง คิดถึงหมู่เพื่อนญาติวงศ์พงศ์พันธุ์ที่เคยอยู่อาศัยใกล้ชิดสนิทสนมมาแต่ก่อนเลย นับว่าท่านบวชมาเพื่อแสวงหาธรรมความเจริญจริงๆ สมเป็นชาติที่ฉลาดมาตั้งแต่เดิม ไม่เคยแสดงความเย่อหยิ่งถือตัวให้ปรากฏเลย มีแต่ความอ่อนน้อมถ่อมตนทุกอาการที่น่าเลื่อมใส การวางตนกับพระเถระในวัด ท่านปฏิบัติได้ดี

พระฝรั่งที่อยู่ในวัดนั้นแทบทุกองค์ชอบอดอาหารกันโดยมิได้ชักชวน เห็นหมู่เพื่อนอดท่านก็ถาม เมื่อได้ความแล้วท่านก็อดทดลองดูบ้าง ต่อมาเลยเห็นท่านอดกันเรื่อย ๆ เมื่อถามก็ตอบว่าภาวนาดีกว่าปกติ จึงชอบอดบ่อยเรื่อยมา ยิ่งในพรรษาซึ่งเป็นเวลาว่างบ้าง และเป็นเวลาท่านเร่งความเพียรในวัดนั้น บางวันแทบไม่มีพระออกบิณฑบาตฉันกัน เพราะเมื่อไม่ฉันก็ไม่จำเป็นต้องไป ต่างองค์ต่างอดองค์ละ ๔ - ๕ วันบ้าง ๗ - ๘ วันบ้าง ๑๑ - ๑๒ วันบ้าง ครึ่งเดือนบ้าง ค่อนเดือนบ้าง จนออกพรรษา ทั้งพระไทยพระเทศอดเหมือนกันและได้องค์ละหลาย ๆ วันเหมือนกัน ที่วัดนั้นในพรรษา ๗ วันประชุมธรรมกันหนหนึ่งตลอดไปจนออกพรรษา เพื่อเป็นการส่งเสริมความเพียรทางใจให้ก้าวหน้าตามโอกาสอำนวย ออกพรรษาแล้วงานยุ่งมากเกี่ยวกับประชาชนไปหาไปสู่เพื่ออรรถเพื่อธรรม ศิลปทานการกุศลต่าง ๆ ซึ่งเป็นนิสัยของคนไทยชาวพุทธเคยปฏิบัติกันมาแต่ปู่ย่าตายาย และถือเป็นจิตใจของชาวพุทธตลอดมา จึงนำอนุโมทนาด้วยเป็นอย่างยิ่ง เพราะกิจประเภทนี้

นอกจากจะเป็นกุศลผลบุญแก่ผู้บำเพ็ญแล้ว ยังเป็นการวางรากฐานอันดีแก่นุชนรุ่นหลัง ได้เจริญรอยตามด้วย

วิธีการฝึกทรมานตนของพระธุดงค์กรรมฐานสายท่านอาจารย์มั่นมีมาก และต่าง ๆ กันเป็นราย ๆ การเขียนก็ต้องแยกแยะออกเป็นแขนง ตามรายที่มีวิธีฝึกอบรมต่างกัน เพื่อท่านผู้อ่านด้วยความสนใจจะถือเอาประโยชน์จากวิธีการของท่าน ที่เห็นว่าเหมาะกับ จริตนิสัยและเพศวัยของตน บางท่านนับแต่เริ่มออกปฏิบัติกรรมฐานด้วยความสนใจเป็น เวลานานแรมปี จิตไม่เคยแสดงความสงบลงเป็นหนึ่งให้เห็นเลยก็มี พอได้รับคำแนะนำ อุบายการฝึกทรมานด้วยวิธีต่าง ๆ จากครูอาจารย์และเพื่อนสหธรรมิกด้วยกัน ยึดไปทำ ทดลองดูตามวิธีที่ตนชอบ จิตได้รับความสงบเย็นเป็นลำดับและตั้งรากฐานจิตใจลงได้ มั่นคง เพราะอุบายการฝึกอบรมที่ถูกต้องกับจริตของตนก็มี ดังท่านที่ทำจิตให้รวมลงได้ขณะ กลัวเสียงเสือกกระหิมที่บริเวณที่พักซึ่งไม่น่าเป็นไปได้

ฉะนั้นจิตกับธรรมเครื่องอบรมจึงเป็นสิ่งสำคัญ และจำเป็นกับผู้บำเพ็ญเป็นราย ๆ ไป เช่นรายที่จิตผาดโผนไม่ค่อยลงครูอาจารย์หรือใครง่าย ๆ อย่างนี้ โดยมารายนั่นต้อง เป็นอาจารย์ฝึกทรมานตนเอง ด้วยอุบายวิธีที่เผ็ดร้อนเป็นพิเศษแฉ่งไปด้วย รายเช่นนั้น ท่านชอบเข้าไปอยู่ในที่คับขัน อุด ๆ อยาก ๆ ด้วยปัจจัยสี่ อุดบ้างอึดบ้าง ฝืด ๆ เคือง ๆ และ ชอบอยู่ในสถานที่น่ากลัวมากเพื่อทรมานตน เพราะคนเราทุกเพศทุกวัยมีนิสัยชอบบังคับ มาประจำกำเนิด จะปล่อยให้เจริญรุ่งเรืองเองไม่มีทางเป็นไปได้ ต้องทั้งตัวเองทั้งผู้อื่นช่วย บังคับเพื่อความดีทั้งหลาย จะเห็นได้จากการดุด่าขู่เช้ยของพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ที่ปฏิบัติ ต่อเรา ย่อมมีคำดุด่าขู่เช้ยเป็นคู่เคียงกับธรรมทั้งหลายที่นำมาอบรมสั่งสอนผู้อยู่ในความ ปกครองเสมอไป จะมีแต่โอวาทที่ไพเราะอ่อนหวานอย่างเดียวย่อมไม่เหมาะกับเหตุการณ์ เสมอไป เพราะบางรายอาจชอบรสเผ็ดรสเค็มบ้าง การอบรมสั่งสอนจึงต้องมีทั้งดุทั้งดีสลับ ปนกันไป

พูดถึงบทดุด่าขู่เช้ยก็ทำให้ระลึกถึงพระคุณท่านอาจารย์มั่นอย่างถึงใจ ซึ่งเคยเห็น ท่านดุด่าเราและพระอื่น ๆ ในบางคราวที่ทำผิด ขณะนั้นมองดูกิริยาท่าทางท่านซึ่งกำลัง เขียนตีหล่อหลอมลูกศิษย์ผู้โง่เขลาให้เป็นผู้เป็นคน ด้วยการดุด่าขู่เช้ยก็กลัวอย่างยิ่ง มองดูผู้ถูกดุด่าขู่เช้ยที่กำลังกลัวอย่างเต็มที่ จนตัวสั่นเหมือนลูกนกถูกฝนก็น่าสงสารมาก แต่ผลที่ได้รับเป็นที่ตรึงใจไปนาน นี่คือผลที่เกิดจากท่านผู้อื่นช่วยฝึก ส่วนผลที่เกิดจากตน ฝึกตนเองนั้น ท่านที่เคยฝึกตนอย่างเต็มกำลังมาแล้วย่อมทราบชัดกับตัวเอง เช่นท่านที่ ได้รับความสงบทางจิตอย่างเต็มที่กับทางจกรมขณะที่กำลังกลัวเสียงเสือกกระหิม จิตกลับ

เกิดความอาฆาตขึ้นมาในขณะนั้นอย่างไม่คาดฝันว่าจะเป็นไปได้เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ การฝึกกรรมฐานจึงเป็นงานสำคัญ ที่ผู้หวังความเจริญก้าวหน้าทั้งทางโลกทางธรรมจะมองข้ามไปไม่ได้

ท่านผู้อ่านกรุณาทราบ ในบรรดาปฏิบัติที่นำมาแสดงเกี่ยวกับการปฏิบัติของพระอริยสงฆ์ทั้งหลาย ทั้งฝ่ายเหตุว่ารายนั้นท่านมีนิสัยชอบฝึกกรรมฐานด้วยวิธีนั้น รายนั้นท่านชอบฝึกด้วยวิธีนั้นเป็นต้น ทั้งฝ่ายผลที่ได้รับจากการฝึกตนซึ่งกำลังนำลงคละเคล้ากันไปกับฝ่ายเหตุที่ดี ที่จะลงไปตามลำดับ ทั้งเหตุและผลคละเคล้ากันไปก็ดี ผู้เขียนได้พยายามเขียนตามความจริง ที่ได้เห็นได้ยินมาจากอาจารย์ผู้เคยรับการอบรมกับท่านมาแล้ว เป็นแต่ไม่ระบุนามท่านที่เป็นเจ้าของทั้งเหตุและผลเท่านั้น เพื่อรักษาสິงที่ควรสงวนในองค์ท่านไว้ นอกจากจำเป็นที่อาจจะบุบข้างเป็นบางราย คำว่าบางองค์หรือบางรายท่านชอบฝึกตนด้วยวิธีนั้นๆ เป็นต้น โปรดทราบว่าเป็นการระบุนามท่านแล้วโดยปริยาย คำว่าบางองค์หรือบางรายนั้นแลคือคำยืนยันว่า ท่านเป็นผู้ฝึกตนกรรมฐานด้วยวิธีนั้น เช่น อดอาหารหรือเดินจงกรมแข่งเสียงเลื้อยกระหึ่มเป็นต้น

ทุกๆ แขนงแห่งอุบายวิธีของการฝึกกรรมฐาน ล้วนเป็นวิธีที่ท่านเคยได้รับผลเป็นที่แนใจมาแล้วจึงได้นำลง มิได้เขียนด้วยการสุ่มเดาทั้งที่ไม่แนในผลเป็นที่ยืนยันและยอมรับกันในวงปฏิบัติ ที่เขียนมาแล้วก็ดี ที่กำลังจะเขียนต่อไปก็ดี โปรดทราบว่าเป็นไปตามความเป็นมาของท่านโดยตรง ส่วนผิดหรือถูกอาจขึ้นอยู่กับผู้เขียนซึ่งนำลงทั้งดุ้น ขาดความไตร่ตรองที่เคยมีประจำนิสัยเสมอมา จึงหวังได้รับอภัยจากท่านผู้อ่านตามเคย

วิธีฝึกกรรมฐานของท่าน จนได้มาเป็นอาจารย์สั่งสอนประชาชนพระณเฑียรอยู่เวลานี้ รู้สึกจะเป็นการกระทำที่ผู้ไม่เคยได้พบเห็น ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน และไม่เคยคิดว่าการฝึกตนด้วยวิธีนั้นๆ จะมีผู้กล้าทำกล้าเสี่ยงต่อชีวิตซึ่งเป็นสิ่งรักสงวนอย่างยิ่งเหนือสิ่งใดในโลก และเป็นสิ่งที่ไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นไปได้ในสังคมมนุษย์ปัจจุบันที่ต้องการผลมากกว่าการบำรุงเหตุ แต่ก็มีผู้ทำผู้กล้าเสี่ยงจนเป็นชีวิตอัฏฏภาพที่เดนตายมาแล้ว ถ้าท่านรู้ธรรมจากวิธีนั้นๆ ก็น่าจะเรียกว่าธรรมเดนตายของท่านรายนั้นๆ ได้ เพราะเหตุเดนตาย ผลก็ควรเดนตายเช่นกัน เหตุกับผลเหล่านี้ไม่น่าจะมีท่านผู้ใดสนใจนำมาคิดในชีวิตที่ถือว่าตนของมีคุณค่ามาก แม้คิดก็คงเข้ากันไม่ได้สนิท เพราะอำนาจแห่งความรักในชีวิตเป็นเครื่องปิดบังคุณค่าแห่งธรรมที่มีในตน ซึ่งยังมองไม่เห็นในขณะนั้น นอกจากท่านที่สนใจในหลักความจริงเสมอชีวิตหรือยิ่งกว่าชีวิต ที่พลอยให้เกิดความยุ่งเหยิงวุ่นวายไม่เข้าเรื่อง และ

ร่องรอยอยู่เป็นประจำเท่านั้น จะนำไปไตร่ตรองและทดสอบความเป็นมาของท่านกับความ เป็นมาและเป็นอยู่ของตนเข้าสู่หลักความจริงว่า มีอะไรยิ่งหย่อนกว่ากันบ้าง

สำหรับเราทำอย่างนี้ แต่ท่านทำไมทำอย่างนั้นโดยไม่กลัวพญามัจจุราชจะหัวเราะ เย้ยบ้าง เรากับท่านมีอะไรลึกลับและขัดความจริงแห่งธรรมต่างกันอย่างไรบ้าง ท่านทำไมทำ ได้เสี่ยงได้ และทราบที่ท่านมีความรู้เห็นต่าง ๆ ทั้งต้นทั้งลิกทั้งเปิดเผยทั้งลึกลับจากวิธีนั้น ๆ ด้วย ไม่น่าชีวิตไปทิ้งด้วยวิธีการฝึกกรรมมานั้นเปล่า ๆ เหตุกับผลซึ่งเป็นสมบัติของท่านยัง ปรากฏเป็นร่องรอยมาให้เราได้อ่านอยู่ขณะนี้ ท่านก็มีร่างกายซึ่งเป็นสิ่งที่รักสวณ เช่นเดียวกับเราและท่านก็เป็นคน ๆ หนึ่ง อาจมีความรู้สึกคล้ายคลึงกันกับคนทั่ว ๆ ไป แต่ ทำไมท่านกล้าสละ ท่านสละเพื่ออะไร สิ่งที่ท่านทำแต่เราไม่เคยทำ และสิ่งที่ท่านรู้แต่เรายัง ไม่เคยรู้ ทำไมคนเหมือนกันทั้งที่สิ่งดีมีค่ามาก ต่างก็มีความต้องการด้วยกันทุกคน เราควร นำอุบายท่านอย่างใดอย่างหนึ่งที่เหมาะกับจริตและความสามารถ ไปปฏิบัติจัดการกับตน ลองดูผลจะเป็นอย่างไรบ้างเหล่านี้ ถ้าสนใจใคร่ครวญเพื่อต้อนเข้าสู่หลักความจริงตาม ธรรมที่ทรงสั่งสอนไว้ ไม่ว่าเพศหรือวัยโดยย่อมีทางเชื่อและถือเอาประโยชน์ได้ เพราะ ความจริงไม่ขึ้นอยู่กับการเทศและวัยใดโดยเฉพาะ แต่ขึ้นอยู่กับการวินิจฉัยไตร่ตรองหามูล ความจริงซึ่งมีอยู่กับทุกคน

พระอุดมกรรมฐานที่ท่านปฏิบัติตนจนเป็นที่จับใจ ถึงกับได้นำมาลงให้ท่านอ่านอยู่ เวลานี้ รู้สึกท่านมีความมุ่งหวังอย่างแรงกล้าในผลที่ตนปรารถนา จึงมิได้คำนึงถึงการทุ่มเท ความเพียรเพื่อผลนั้น ๆ ว่าจะมีความหนักเบา หรือเป็นตายได้เสียอย่างไรบ้าง มีแต่ ความหมายมั่นปั้นมือจะให้ได้ให้ถึงถ้ายเดียว โดยมีได้คำนึงถึงความลำบากเป็นตายจะพึงมี เพราะความเพียรที่กำลังเป็นไปอยู่ ประกอบกับผลที่พึงหวังก็แสดงขึ้นในลำดับแห่งความ เพียรซึ่งเป็นผลที่ไม่เคยได้เคยมี จึงทำให้ลืมนะอะไรที่กลัว ๆ กันไปเสียหมด สิ่งที่น่าคิดพิศวง สำหรับผู้ไม่เคยประสบมีอยู่มากมายในวงพระอุดมกรรมฐาน ดังท่านจะได้อ่านไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะจบปฏิบัติท่านนี้

ขณะนี้กำลังจะได้อ่านอีกเรื่องหนึ่ง คือ มีอาจารย์ท่านหนึ่ง ขณะเดินจงกรมไปมา อยู่หน้าถ้ำ บนภูเขาในเวลากลางคืน โดยมีได้สนใจว่าจะมีอะไรเกิดขึ้นในเวลานั้น เพราะ ขณะเดินจงกรมก็มีไฟเทียนไขตั้งในโคมผ้าสีขาวแขวนไว้สว่างไสว พอเห็นทางเดินได้อย่าง ชัดเจน ปกติไฟเป็นเครื่องหมายของมนุษย์ซึ่งสัตว์ป่าโดยมากทราบกัน แต่พอท่านเดิน จงกรมไปมาเพลิน ๆ ก็ได้ยินเสียงเสือกคำรามขึ้นข้างทางจงกรมซึ่งไม่สูงจากพื้นดินนัก ห่าง กันประมาณ ๒ วา

เสียงเสือที่ขู่คำรามนั้นหยุดเป็นพัก ๆ พอท่านได้ยินก็จำได้ทันทีว่าเป็นเสียงเสือคำราม ขณะนั้นจิตรู้สึกกลัวและหยุดมองดูเสือตามทิศทางที่มาของเสียงนั้น แต่ก็ไม่เห็นตัวมันจึงเดินจงกรมต่อไป สักครูก็ได้ยินเสียงคำรามขึ้นมาอีก ท่านก็หยุดเดินและมองดูมันแต่ไม่เห็นตัวมันอีกเช่นเคย ส่วนความกลัวรู้สึกเพิ่มขึ้นเป็นลำดับจนตัวสั่นและเหงื่อแตกโชกไปทั้งตัว ทั้งที่กำลังเป็นหน้าหนาวและกำลังหนาวจัดอยู่ด้วยในเวลานั้น แต่ตั้งใจไว้ไม่ยอมหนีจากที่นั่น เสือก็คำรามไม่หยุด

ท่านจึงหาอุบายปลุกปลอบและขู่เข็ญตัวเองว่า เรามำบำเพ็ญธรรมเหมือนครั้งพุทธกาลที่ท่านบำเพ็ญด้วยความกล้าหาญและยอมเสียสละทุกอย่าง แม้ชีวิตก็ไม่มีค่าเลยเสียตายครั้งโน้นก็ทราบว่ามีสัตว์มีเสือซึ่งบางชนิดก็ทำอันตรายแก่พระท่านได้ แต่ก็ไม่ปรากฏว่าสัตว์ร้ายเหล่านั้นกินท่านเป็นอาหาร แม้มีบ้างตามประวัติก็น้อยเต็มทีเพียงรายสองรายเท่านั้น พระท่านยังได้บรรลุธรรมถึงความสิ้นกิเลสและสั่งสอนโลกจนเกิดความเชื่อเลื่อมใสนับถือท่านเป็นสรณะตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ไม่ปรากฏว่าเสือเอาท่านไปเป็นอาหารเสียหมด

ส่วนเราก็นักบวชในพุทธศาสนาอันเดียวกันกับท่าน และบำเพ็ญตนเพื่อธรรมแท่งเดียวกันคือ มรรคผลนิพพาน แต่ทำไมพอได้ยินเสียงเสือมาเยี่ยงและถามข่าวคราวความทุกข์สุขดิบบ้าง กลับยืนตัวแข็งและสั่นอยู่แบบคนลั่นท่า และหึงหวงร่างกายชีวิตจิตใจราวกับจะไม่ยอมตายไปกับโลกเขาแม้อถึงคราวแล้ว ทำไมจึงมาต้อตึงฝ่าฝืนคตินิยมที่โลกเคยเป็นกันแต่ผู้เดียว ถึงกับยืนตัวสั่นหึงหวงชีวิตไม่ยอมตายเอาทำเดียว ทำไมจึงมายืนตัวแข็งขวางธรรมของพระพุทธเจ้าอยู่อย่างนี้ ไม่นึกกายเสือตัวกำลังหัวเราะด้วยเสียงกระหึ่ม ๆ อยู่เวลานี้บ้าง ถ้าไม่อายเสือก็ทำไมไม่คิดย้อนกลับมาอายตัวเองซึ่งเป็นพระรัตนตรัยฐานทั้งองค์ที่กำลังยืนตัวสั่นอยู่นี้บ้าง จะพอมีสติตื่นตัวว่าตนเป็นพระซึ่งเป็นเพศที่ยอมเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว แต่กลับยืนตัวสั่นเพราะเห็นแก่ชีวิตยิ่งกว่าธรรม เป็นความหยาบคายยิ่งกว่าสัตว์เสียอีก เสือเป็นสัตว์เดียรัจฉาน แต่เราเองเป็นถึงมนุษย์และเป็นพระรัตนตรัยทั้งองค์ ทำไมไปคิดกลัวเสือไม่เข้าเรื่องเข้าราว

ขณะที่เรากำลังกลัวเสือและยืนตัวสั่นอยู่เหมือนลูกสุนัขตกน้ำเช่นนี้ เพื่อครูอาจารย์ส่งกระแสนจิตมาเห็นเข้า ท่านก็จะหัวเราะเอาเช่นเสือหัวเราะอยู่เวลานี้ แล้วเราจะเอาน้ำไปไว้ที่ไหนกัน นี่ทำขายหน้าจริงเลยนะ และยังขายพระศาสนา ขายครูอาจารย์ตลอดดวงคณะปฏิบัติที่เป็นพระรัตนตรัยด้วยกันอย่างไม่มีประมาณอีกด้วย เวลานี้เท่ากับเรามาขายตัวให้เสือและเทวดาทั้งหลายที่สถิตอยู่แถบเขาลูกนี้ หัวเราะเยาะไม่มีชั้นดีเลย เราจะปฏิบัติ